

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**Jazyková situace Romů v Trutnově; využívání romského jazyka ve
školách**

Markéta Růžičková

**Bakalářská práce
2008**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Markéta RŮŽIČKOVÁ**

Studijní program: **B6703 Sociologie**

Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Jazyková situace Romů v Trutnově; využívání romského jazyka ve školách**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude mít teoreticko- empirický charakter. V teoretické části studentka definuje základní pojmy (identita etnických menšin, jazyk etnických menšin, vymezení subetnické skupiny Romů, které se ve své práci bude věnovat) a výzkumnou otázku, stanoví hypotézy. Určí vhodné metody pro uskutečnění výzkumu. Předpokladem pro praktickou část bude navázání kontaktů se zástupci romské menšiny v Trutnově a získání jejich důvěry. V další fázi studentka provede výzkum mezi Romy (pokud možno s použitím romštiny) a ve školách, kde bude zjišťovat informovanost učitelů o materiálech a projektech využívajících romštinu. Závěrem vyhodnotí zjištěné údaje a formuluje vlastní závěry. Všechny kroky bude konzultovat s vedoucí své práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HÜBSCHMANNOVÁ; ŘEHÁK: Etnikum a komunikace. Sociologický časopis 6 (1970),

6; 548-559

ŽLNAYOVÁ, E. Pojmový svět žáků prvního ročníku základních škol z hlediska

romštiny. Praha 1995.

ŠATAVA, L. Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace. Cargo Publisher, Praha 2001.

SALZMANN, Z. Jazyk, kultura a společnost: úvod do lingvistické antropologie. Ústav pro etnografi a folkloristiku Akademie věd České republiky, Praha 1997.

HÜBSCHMANNOVÁ; ŠEBKOVÁ; ŽIGOVÁ. Romsko-český a česko-romský kapesní slovník. Státní pedagogické nakladatelství Praha 1991.

JAKOUBEK, M. Romové. Konec (ne)jednoho mýtu. Socioklub, Praha 2004.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Lada Viková
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Ladě Vikové za její ochotu, vstřícnost, trpělivost, cenné rady a připomínky, které mi poskytovala v průběhu konzultací této práce.

Dále mé poděkování patří všem respondentům, kteří byli ochotni sdělit mi potřebné informace a věnovali mi svůj čas.

Abstrakt

Cílem této práce je zmapovat užívání romského jazyka ve městě Trutnov a jeho okolí, a to na dvou úrovních. Nejprve z hlediska využití romského jazyka při vyučování na základních školách, posléze jeho stupeň užívání přímo v romských rodinách. Práce zahrnuje také komparaci stavu romštiny v Trutnově, tak jak ho vidí pedagogové navštívených škol, a skutečného stavu, tak jak vyplynul z provedeného terénního výzkumu.

Klíčová slova

Romové – romština – jazyk – Trutnov – učebnice v romštině

Abstract

The aim of this thesis is to map the usage of the Romani language in the town of Trutnov and its surroundings and that to an extent of two levels. Firstly, from a point of view whereas to the usage of the language within the first levels of primary schools and secondly, the usage of the language in Romani families.

This thesis also includes comparisons of the current situation of Roma within Trutnov as well as how the majority of people see the current actual situation and also what was found during the field research.

Keywords

Roma – Trutnov – language – Romani language – Romani literature in schools

OBSAH

Úvod	1
1. Jazyk a kultura	4
1.1. Etnikum.....	4
1.2. Romové.....	4
1.3. Jazyk.....	5
1.4. Vztah jazyka a kultury.....	5
2. Romský jazyk	7
2.1. Původ romského jazyka.....	7
2.2. Dialekty.....	7
2.3. Romština z lingvistického hlediska.....	8
2.3.1. Slovní zásoba.....	8
2.3.2. Fonetika a intonace.....	9
2.3.3. Gramatika.....	9
2.3.4. Sémantika.....	9
2.3.5. Stylistika.....	10
2.4. Pronikání romštiny na politickou platformu a do literatury.....	10
2.5. Romská média.....	10
3. Komunikace mezi Romy	11
3.1. Jazyková výchova v romské rodině.....	11
3.2. Romská jména a přezdívky.....	11
3.3. Podmínky udržení romského jazyka jako základního komunikačního prostředku.....	11
3.4. Vzájemné ovlivňování jazyků.....	13
3.4.1. Bilingvismus.....	13
3.4.2. Romský etnolekt češtiny.....	14
3.4.3. Kalkování.....	15
3.4.4. Kreolizace romštiny.....	15
3.5. Využití romského jazyka při výuce na základních školách.....	16
3.5.1. Způsoby využití romštiny při výuce.....	16
3.5.2. Literární soutěž „ <i>Romano suno</i> “.....	17
3.5.3. Publikace v romštině nebo o Romech.....	17
3.6. Perspektivy romštiny.....	17
4. Metodologie	19
4.1. Výzkum ve školách.....	19
4.2. Výzkum v romských rodinách.....	20
4.3. Výzkum prostřednictvím metody nezúčastněného pozorování	20
5. Romové v Trutnově	21
6. Výzkum na školách	23
6.1. Cíl výzkumu.....	23
6.2. Popis terénu.....	23

6.3. Respondenti.....	23
6.4. Témata rozhovorů.....	24
6.5. Školy speciální.....	24
6.5.1. Škola speciální A.....	24
6.5.2. Škola speciální B.....	25
6.6. Školy základní.....	26
6.7. Závěr.....	27
7. Výzkum romštiny mezi Romy.....	29
7.1. Cíl výzkumu.....	29
7.2. Pronikání do terénu.....	29
7.3. Témata rozhovorů.....	29
7.4. Respondenti.....	30
7.5. Romské rodiny.....	31
7.5.1. Rodina A.....	31
7.5.2. Rodina B.....	33
7.5.3. Rodina C.....	34
7.5.4. Rodina D.....	35
7.5.5. Rodina E.....	36
7.6. Romská mládež.....	36
7.7. Romské přezdívky.....	37
8. Porovnání názorů na romštinu s jejím skutečným stavem.....	39
Závěr.....	41

Použité zdroje
Seznam příloh
Přílohy

ÚVOD

Soužití majoritní společnosti a Romů je v současné době stále jedním z nejdiskutovanějších, ale také hodně komplikovaných problémů u nás. Stále se snažíme o pochopení, proč dochází ke konfliktům mezi těmito dvěma skupinami, a snažíme se tyto konflikty řešit, avšak mnohdy neúspěšně nebo ne s takovými výsledky, jak bychom si přáli. Někdy je vina tohoto neúspěchu na straně Romů, jindy zase na straně majority, avšak myslím si, že celý problém tkví především v nezájmu, nevědomosti a nepochopení, a to na obou stranách.

Moc se mi líbí slova Viktora Sekyta, který říká: *„Žijeme ve společnosti, která po staletí užívá výhod vlastního území, společného jazyka s jednotnou soustavou pojmů, všemi uznávaný systém hodnot, sdílenou kulturu. I tak se často nedokážeme dohodnout a nerozumíme si. Přesto, když se setkáme s lidmi jiného jazyka, osobité kultury, odlišné soustavy pojmů a jiných hodnot, očekáváme, že nám budou rozumět, že budeme rozumět my jim, a když tomu tak není, považujeme to za jejich neochotu, zlou vůli, naschvál.“* (Sekyt 1998: 69)

Důležitou roli zde sehrávají také média, která dnes velkou měrou přispívají k tvorbě veřejného mínění. Právě ta nám předkládají většinou negativně laděné nebo dokonce zkreslené informace. Lidé, kteří nikdy s Romem přímo do styku nepřišli a informace o něm získávají právě zprostředkovaně z televize, od známých nebo ještě lépe od známých známých, často takovou informaci nedokáží nebo ani nechtějí kriticky zhodnotit. Berou ji jako holý a neochvějný fakt a nepřemýšlejí o záměrech toho, kdo zprávu do tisku nebo televize zpracovával. Velmi často se jedná pouze o další záměr, jak zvednout vlnu nevole a pobouření ze strany majority. Naopak jen zřídka se v novinách a časopisech, které si koupí obyčejný občan, setkáme s článkem o romských dějinách, kultuře, jazyku, hudbě nebo literatuře, tedy o něčem, co o romském etniku může vypovídat také v pozitivním smyslu.

Pokud se tedy člověk o romské etnikum výslovně nezajímá nebo nějakého Roma osobně nezná, je jeho mínění o Romech formováno převážně prostřednictvím těchto zdrojů. Jsme pak svědky toho, že lidé opravdu neví o jejich skutečném životě a kultuře téměř nic. Z rozhovoru mezi „gádži“ se pak můžeme dozvědět o tom, že právě Romové jsou ti nekulturní a necivilizovaní.

Já s tímto názorem nesouhlasím, a proto bych se také ve své práci chtěla zabývat romským jazykem jako neoddělitelnou součástí romské kultury. Vždyť právě „*jazyk je klíčovým médiem, kterým si lidé navzájem i budoucím generacím předávají informace, dotazy, znalosti a hodnoty.*“ (Urban 2006: 119) V případě romské kultury můžeme hovořit o předávání obrovského duchovního bohatství skrytém v ústní lidové slovesnosti v podobě pohádek (paramisa), hádanek (garude lava), ale také v podobě romských písní (romane gil'a). Je tedy potřeba si uvědomit, že je to právě jazyk, který zaručuje předávání romské kultury na další generace. Nechci tím říci, že pokud jazyk zahyne, vymizí i celá romská kultura, která je samozřejmě tvořena mnoha prvky, ale určitě může dojít k tomu, že zmizí její podstatná část zahrnující právě ústní slovesnost.

Asi prvním podnětem, který mě inspiroval k výběru a zpracování tohoto tématu, byly podle mého neopodstatněné názory mnoha Čechů, že romský jazyk neexistuje, v lepším případě pak že vymírá, nebo že ho dnes již žádní Romové nepoužívají. Sama navštěvuji kurzy romštiny, a proto mě také začalo zajímat jaká je situace v souvislosti s romštinou ve městě Trutnov a jeho bezprostředním okolí, tedy v oblasti, odkud pocházím.

V celé práci jsem si kladla za cíl zjistit, zda je v tomto regionu romský jazyk využíván, přičemž jsem se zaměřila na dvě oblasti. Stěžejní částí mého výzkumu byl romský jazyk přímo v romských rodinách. Tou druhou pak využití romského jazyka při výuce na prvních stupních základních škol, a to jak v podobě psané, reprezentované např. učebnicemi psaných v romském jazyce, tak i v podobě ústní, v případě, že byl na škole zaměstnán pedagogický asistent, který romsky hovoří. V neposlední řadě jsem se rozhodla do práce zařadit také komparaci stavu romského jazyka, tak jak ho vidí pedagogové navštívených škol s reálným stavem romštiny, tak jak vyplynul z mého výzkumu. Pro tuto komparaci jsem se rozhodla především proto, že při výzkumu prováděném ve školách se mi téměř všichni respondenti snažili sdělit svůj názor právě na současný stav romštiny v Trutnově, i když to původně nebylo záměrem na těchto školách prováděného výzkumu.

V rámci výzkumu v rodinách, pro mě bylo důležitým bodem vyhledat romské rodiny, které romštinu ovládají a používají ji jako běžný komunikační prostředek. Zde potom pořídít rozhovory v romském jazyce.

Celá práce je rozdělena do dvou částí, a to na část teoretickou a praktickou. Část teoretická je rozdělena do tří kapitol. V té první vymezuji základní pojmy a krátce

se zde zabývám problematikou vztahu kultury a jazyka. Druhou kapitolu jsem zaměřila na romský jazyk, přesněji na jeho původ, dialekty a jeho popis z lingvistického hlediska. V závěru této kapitoly se pak věnuji romským médiím a romštině na politické úrovni a v literatuře. V závěrečné kapitole se již věnuji stavu romštiny v současnosti a faktory, které tento stav ovlivňují. Vymezuji zde pojmy jako bilingvismus, etnolekt, kalkování nebo kreolizace. Podle mého názoru, je důležité seznámit se také s odlišnou jazykovou výchovou, která se od té české v mnoha ohledech liší a ovlivňuje budoucí jazykové schopnosti daného dítěte. Myslím si, že tyto odlišnosti by měly být brány v potaz také ve školní praxi. Součástí poslední kapitoly je tedy také krátká podkapitola seznamující s možnostmi využití romského jazyka při výuce na základních školách.

V následující praktické části popisuji a odůvodňuji výběr zvolené metodologie výzkumu. Dále předkládám obecné informace o romském etniku ve městě Trutnov, přičemž se zaměřuji na bytové podmínky, vzdělání, zaměstnanost a jejich prostorové rozmístění ve městě. Poté již následuje popis obou částí výzkumu. Nejprve stanovuji výzkumné cíle, poté seznamuji s terénem, ve kterém probíhal sběr dat, a s respondenty. Po tomto uvedení do terénu seznamuji čtenáře se sebranými daty a na závěr formuluji vlastní závěry, které z analýzy sebraných dat vyplývají.

1 JAZYK A KULTURA

Jazyk je něčím co je neodmyslitelně spjato s kulturou, a proto považuji za důležité poukázat na to, jak na sebe mohou tyto dva elementy působit, a jak se mohou vzájemně ovlivňovat. Nejdříve je však nutné seznámit se s některými pojmy a vymežit, v jakém smyslu jsou v této práci používány.

1.1 Etnikum

V sociologickém slovníku je etnikum definováno jako skupina jedinců, kteří se od jiných skupin odlišují svou etnicitou, neboli souhrnem faktorů kulturních, rasových, teritoriálních a jazykových, dále pak svou historií, sebepojetím, vědomím společného původu a také tím, že jsou jako etnicky odlišní vnímáni druhými. Znaky, které příslušníci etnika považují pro sebe za charakteristické, se někdy nazývají etnické vědomí. (Jandourek 2001: 76)

1.2 Romové

Je velice složité určit, kdo Rom je a kdo naopak není. Ani definice etnika nám v tomto problému příliš nepomůže, protože jednotlivé body, které by měl příslušník daného etnika splňovat, aby do této skupiny mohl být zařazen, mohou být v rozporu. Je tedy Rom člověk, který má tmavou pleť, sám sebe za Roma nepovažuje, ale ostatního ho za něho považují?

Moravec uvádí tři různá pojetí významu označení „Rom“. Za prvé se jedná o Roma jako o nositele romské kultury, která však nepodmiňuje, že se člověk musí sám za Roma považovat. Druhé je právě pojetí sebeidentifikace, což znamená, že Romem je ten, kdo se za Roma považuje. S tím souvisí také otázka existence či neexistence romského národa. Člověk, který se za Roma považuje nemusí nutně uvádět národnost romskou, protože se jako příslušník romského národa být necítí, což je zapříčiněno např. tím, že jednotlivé skupiny Romů (Olašští Romové, Slovenští Romové, Maďarští Romové, atd.), se od sebe více či méně distancují. Ve třetím smyslu je označení Rom chápáno jako charakteristika připsaná zvnějšku. Zde, je za Roma považován člověk, kterého tak označila významná část jeho okolí, což se často děje na základě vzhledu. (Moravec 2006: 13-17)

Pro potřeby této práce budu myslet Romem člověka, který splňuje alespoň jedno z těchto tří různých pojetí.

1.3 Jazyk

Pro „jazyk“ máme nepřeberné množství definic, protože ho můžeme pojímat z mnoha odlišných hledisek. Salzman např. označuje jazyk za základní atribut člověka a říká, že řeč je neoddelitelně spojena s lidským chováním. (Salzman 1997: 39)

Murphy zase považuje jazyk za hlavní prostředek sociálního života, neboť umožňuje sociální interakci - mezilidské vztahy. (Murphy 2006: 38)

Černý zase uvádí, že: *„Každý přirozený jazyk slouží členům příslušného jazykového společenství především k dorozumívání, tj. jinými slovy ke vzájemnému předávání či sdělování informací.“* (Černý 1998:13)

V této práci, je jazyk pojímán především jako neodmyslitelná součást kultury daného etnika, v tomto případě etnické skupiny Romů, ale zároveň také jako prostředek, který naopak umožňuje přenos této specifické kultury mezi jednotlivými generacemi.

1.4 Vztah jazyka a kultury

Většina národů nebo etnických skupin je zpravidla nositelem svého specifického jazyka, který slouží jako národní symbol etnické identity a jedinečnosti. Stalo se zvykem mylně předpokládat, že kultura a jazyk se překrývají, že národy, které mají odlišný jazyk mají také odlišnou kulturu a naopak. Tomu však neodpovídá skutečnost, že např. u severoamerických indiánů Velkých plání byla kultura pro několik kmenů téměř totožná, avšak jazyky patřily do několika jazykových skupin. (Salzman 1997: 79)

Zastáncem neexistenci jakéhokoliv vnitřního propojení mezi jazykem a kulturou byl např. americký antropolog Franz Boas. Podobný názor zastával také Sapir, který však věřil, že právě jazyk kterým mluvíme neuvědoměle formuje náš „skutečný svět“. Sapirovy myšlenky dále rozvíjel Benjamin Lee Whorf, který formuloval hypotézu, která je označována jako Sapir-Whorfova a stojí především na dvou principech. Na principu jazykového determinismu *„podle něhož způsob jak myslíme, je determinován jazykem*

kterým mluvíme“ a principu jazykové relativity „ podle něhož rozdíly mezi jazyky se musí odrážet v rozdílech světového názoru jejich mluvčích.“¹(Salzmann 1997: 93-96)

Prostřednictvím jazyka můžeme určitou kulturu s tímto jazykem spjatou uchovat, na druhou stranu však ovládnutí pouze tohoto jednoho jazyka může vést k izolaci buď národa nebo etnika od okolního světa. (Salzmann 1997: 175)

¹ Více k tomuto tématu viz. SALZMANN, Zdeněk. *Jazyk kultura a společnost*. str. 93-107

2 ROMSKÝ JAZYK

2.1 Původ romského jazyka

Romština se řadí mezi indoevropské jazyky do skupiny jazyků indických. Její těsný vztah s některými novindickými jazyky, a to především s hindštinou, byl doložen na konci 18. stol. (Davidová 1995: 17)

Kterému z 3 600 indických jazyků je romština nejpodobnější nelze přesně určit, odborníci se však nejčastěji přiklání k teorii R. Turnera, podle níž patří romština do skupiny středoidických jazyků podobně jako právě hindština, pandžábština a rádžasthánské dialekty. (Hübschmannová 1999: 9)

2.2 Dialekty

Romština nemá jednu konkrétní podobu, ale dělí se na velké množství dialektů. Je možné, že již na půdě Indie mohly různé džátí hovořit poněkud odlišnými nicméně velice blízkými dialekty. Tuto diferenciaci označujeme jako primární. K té sekundární pak docházelo v etnických prostředích, jimiž Romové na své cestě z Indie procházeli a kde se delší čas zdržovali. (Hübschmannová 1999: 10)

Davidová uvádí následující dělení romských dialektů.

- východoslovenský – jedná se o nejvíce rozšířený dialekt, kterým mluví asi 80 procent Romů jak na východním Slovensku, tak i v Čechách a na Moravě, kam ze Slovenska migrovali po roce 1945
- západoslovenský - tento dialekt používá velké množství starších, autentických romských slov; oproti východoslovenskému dialektu je jeho slovní zásoba méně ovlivněna jazykem okolního obyvatelstva
- středoslovenský – částečně odlišný dialekt Romů, žijících na středním Slovensku
- maďarský – jedná se o dialekt značně ovlivněný maďarštinou používaný početnou skupinou maďarských Romů žijících na jihozápadním a jihovýchodním Slovensku podél celé hranice s Maďarskem

- dialekt českých a moravských Romů – většina mluvčích tohoto dialektu byla vyvražděna za druhé světové války a ti co přežili dnes hovoří romsky jen málo
- dialekt olašských Romů – jedná se o zcela odlišný dialekt od dialektů tzv. tradičně usedlých Romů, kterým hovoří specifická skupina olašských Romů, kteří i u nás do roku 1959 kočovali; dodnes se uchoval v autentické podobě, jelikož tito Romové svůj jazyk chrání před vlivy okolí
- dialekt Sintů – dialekt u nás malé skupiny těchto Romů, ovlivněný německým jazykem (Davidová 1995: 18)

2.3 Romština z lingvistického hlediska

2.3.1 Slovní zásoba

Slovní zásobu romštiny lze rozdělit do tří skupin. Jsou to slova původní, přejatá a nově vytvořená.

Do slov původních můžeme zařadit stará slova indického původu a tzv. staré výpůjčky, které jsou především z jazyků íránských, z arménštiny a částečně z řečtiny. Tato slova jsou zpravidla „všeromská“ tzn. společná pro všechny romské dialekty. Právě tato část slovní zásoby je velmi jednotná a stabilní, v jazyce přetrvává nejdéle a jen pozvolna jsou jednotlivá slova nahrazována slovy kontaktního jazyka. (Hübschmannová 1999: 9)

Mezi slova přejatá řadíme výrazy, které Romové přejali historicky poté, co opustili území Malé Asie a vymanili se z jazykového vlivu řečtiny. U slovenských Romů jsou to především výpůjčky ze srbštiny, chorvatštiny, rumunštiny, maďarštiny, slovenštiny, ukrajinštiny, polštiny, ojedinele i dalších jazyků. Významově jde o slova označující nové, Romům do té doby neznámé skutečnosti a pojmy. Jsou to slova nestálá, která jsou jako první nahrazována slovy nového kontaktního jazyka, v našem případě výpůjčkami z češtiny. (Šebková 1995: 11)

Do poslední skupiny pak řadíme neologismy. „Romština má vlastní onomaziologický (pojmenovánítvorný) systém, jímž je schopná tvořit v podstatě „do nekonečna“ nové výrazy pro nové skutečnosti, o nichž chtějí Romové hovořit.“(Hübschmannová 1999: 9)

Vytváření těchto neologismů funguje především tam, kde má romština základní komunikační funkci, například v některých slovenských osadách. Tam kde romština ustupuje do pozadí, dochází spíše k přejímání slov z češtiny. (Šebková 1995: 12)

2.3.2 *Fonetika a intonace*

Jako původní indickou zvláštnost si romština uchovala přidechové (aspirované) hlásky, z nichž každá má svou párovou nepřidechovou (neaspirovanou): č-čh, k-kh, p-ph, t-th. Další zvláštností je měkké l', které má romština oproti češtině navíc. Čeština také nemá hlásku dž, která je však v romštině a jiných indických jazycích poměrně četná. Oproti tomu se v některých nářečích slovenské romštiny vůbec nevyskytují souhlásky ou a au. Romština také nemá unikátní české ř. Celková melodie romštiny je úplně jiná než melodie češtiny. Rozdílná je také intonace řeči, přízvuk a výslovnost délky samohlásek. (Hübschmannová 1998: 74-75)

2.3.3 *Gramatika*

Romština je jazyk flektivný, tzn. že se jména skloňují a slovesa časují. Rody má pouze dva, a to mužský a ženský, rod střední zde chybí. Oproti češtině má však navíc člen. Pádů má osm. Tím osmým je ablativ, který vyjadřuje vztah „od“ a „z“. Časy minulé jsou dva, a to dokonavý (perfektum) a nedokonavý (imperfektum). (Hübschmannová 1998: 75-78)

2.3.4 *Sémantika*

Většina slov nemá jen jeden význam, ale k základnímu významu se druzí celý soubor spoluvýznamů odvozených. Soubor spoluvýznamů označujeme jako sémantické pole, které se v různých jazycích liší.

V romštině např. sloveso te anel znamená „přinést“, „přivézt“ nebo „přivést“. Podobná je situace u slovesa te džal, které znamená jak jít, tak jet, čímž se podobá angličtině.

Romština má dále odlišné výrazy pro chlapce romského „čhavo“ a chlapce neromského „raklo“. (Hübschmannová 1998: 79)

2.3.5 Stylistika

Jako v každém jazyce i v romštině můžeme zaznamenat různé styly. Ty však nejsou tak rozmanité, jako tomu je v češtině, což je zapříčiněno jednak tím, že tradiční romská komunita nebyla rozčleněna na tolik sociálních vrstev a tříd jako je tomu u české společnosti, ale také tím, že jí donedávna chyběla písemná podoba. Najdeme zde však intonace, fráze, výrazy a styly přípustné a nepřípustné, slušné a neslušné. Vše záleží na tom, kdo s kým a za jaké situace mluví.

První písemné pokusy v romském jazyce jsou spjaty se založením první romské organizace, Svazu Cikánů- Romů, v roce 1968. V tomto období došlo k uvolnění polické situace, což umožnilo rozvoj nového stylu, a to romštiny literární. Činnost tohoto svazu byla v roce 1973 ukončena a romský jazyk se tak mohl začít znovu rozvíjet až po roce 1989. (Hübschmannová 1998: 97-101)

2.4 Pronikání romštiny na politickou platformu a do literatury

Romština byla po dlouhá staletí prostředkem komunikace uzavřené etnické skupiny, kde byla napříč generacemi předávána ústní formou. Zachovala se tedy jako jazyk neliterární a málo rozvinutý. Dnes však romština získává novou funkci a roli. Po roce 1989, kdy byla odvolána asimilační politika devastující romštinu, se setkáváme také s rozvojem literatury psané. S tím se rozvíjí také publikační činnost a vznik romských médií. Stále častěji ji můžeme slyšet také na mezinárodních politických jednáních a odborných konferencích. (Davidová 1995: 19)

Mezinárodní pravopis romštiny byl schválen v dubnu 1990 ve Varšavě na IV. Mezinárodním kongresu Romů. Od té doby je užíván v oficiálních dokumentech IRU (Mezinárodní Romské Unie). (Hübschmannová 1999: 10)

2.5 Romská média

Po roce 1989 dochází také k dalšímu rozvoji médií. Opětovně začíná vycházet první romské periodikum *Romano l'il*, které původně vycházelo v letech 1969 – 1973. V současné době je romský tisk reprezentován týdeníkem *Romano hangos*, měsíčníkem *Romano vod'i* nebo časopisem pro děti *Kereka*. V Českém rozhlase si můžeme poslechnout vysílání *O Roma vakeren* a na internetu je možno vyhledat romské internetové rádio Rota nebo zpravodajský server sdružení Dženo. (Romové.radio.cz)

3 KOMUNIKACE MEZI ROMY

3.1 Jazyková výchova v romské rodině

V romské rodině je jazykový vývoj dítěte zcela odlišný od vývoje v rodině české. Zatímco česká maminka na dítě neustále mluví, v romské domácnosti je dítě osloveno pouze pokud se po něm něco chce. Samozřejmě, že v důsledku toho, začíná romské dítě mluvit mnohem později, než dítě české. Když už mluvit začne, nejedná se o komunikaci, na kterou jsme běžně zvyklí. Romové mají mnohem větší cit pro neverbální komunikaci. Vyjadřují se tedy mimikou, gesty, ale také dotyky. Romská matka rozumí svému dítěti i beze slov, proto nemá potřebu ho opravovat a jeho řeč tím zdokonalovat. (Sekyt 1998: 158)

3.2 Romská jména a přezdívky

Tuto podkapitolu jsem zařadila proto, že i na toto téma jsem se okrajově zaměřila při výzkumu v romských rodinách.

U Romů se můžeme často setkat s tím, že mají dvě jména. První jméno je oficiální, tedy takové, co je zapsané v rodném listě. Často se však na toto jméno brzy zapomene a používá se pouze jméno romské (*romano nav*), které se však nemusí lišit od běžných jmen uvedených v kalendáři. Romská dívka pak může být Ivetka-Evička apod. Kromě toho pak existují přezdívky (*prizviski*). Ty se na člověka nalepují v průběhu života a mohou vyjadřovat jeho vlastnosti nebo fyzický vzhled např. *Šuko* (*hubený*), *Kali* (*černá*). Užívání druhého jména má více důvodů. Svět, v kterém žijeme, je členitý a strukturovaný a Romové mají potřebu prezentovat se odlišným komunikačním partnerům různými jmény. Druhý důvod má magický podtext. Jeho účelem se Romové snažili zmást nadpřirozené síly a tím bojovat např. proti uhranutí nebo proti duchům mrtvých (*mulum*). (Hübschmannová 1998: 62-68)

3.3 Podmínky udržení romského jazyka jako základního komunikačního prostředku

Základními podmínkami, které zaručovaly rozvoj a udržení romského jazyka jako základního komunikačního prostředku na Slovensku, byly:

- Izolovanost romských obydlí od obydlí slovenských
- Romská komunita jako uzavřená ekonomická a společenská jednotka
- Nízká nebo nepravidelná docházka romských dětí do škol
- Neúčast Romů na kulturních a společenských neromských akcích

To vše přispívalo k uchování poměrně archaické romštiny a bohaté ústní slovesnosti a zajišťovalo také přenos kulturních a etických hodnot v rámci velkorodiny. (Šebková 1995: 5)

Po přesídlení slovenských Romů do Čech se však velkorodiny rozpadají a přestávají plnit svou ekonomickou funkci. Přetrhávají se vztahy mezi příbuznými a postupně se začíná prosazovat rodina nukleární. To vše má samozřejmě vliv i na jazyk. Romové se častěji dostávají do kontaktů s neromy a češtinou, což oslabuje romštinu jako výlučný komunikační prostředek uvnitř skupiny. Styky s Romy z odlišných regionů Slovenska zase stírají rozdíly mezi jednotlivými dialekty a dochází tak k vytvoření jakési „obecné“ jednotné romštiny. (Šebková 1995: 8)

Důležitou roli sehrály pro romštinu také podmínky za bývalého režimu v Československu. Situace zde byla pro její rozvoj a kultivaci velmi nepříznivá. Začátkem 60. let byla odsouzena téměř k zániku tím, že byla označena jako „upadající jazyk sociálně a kulturně zaostalé části obyvatelstva“. K uvolnění situace došlo pouze na přelomu 60. a 70. let. Kromě tohoto krátkého období však romština neměla žádnou platformu, na níž by se mohla obohacovat a rozvíjet. (Šebková 1995: 9)

Po roce 1989 se sice nemění ani sociální ani ekonomické podmínky pro udržení jazyka, avšak dochází k důležitým politickým změnám. Romům je poprvé v historii dán status národnosti a ustává politicky řízený asimilační tlak. Tento tlak však neustává ze strany majoritního obyvatelstva, které často nevědomky převzalo komunisty hlášený názor, že se jedná o jazyk sociální spodiny a jediný způsob existence Romů v české společnosti, je jejich kulturní a jazyková asimilace. Se změnou režimu se však oficiální postoje změnilly a vláda, ale i nevládní organizace začaly vynakládat prostředky na jazykový a kulturní rozvoj všech národnostních menšin. Změnily se i postoje evropské společnosti. Vydána je charta regionálních a menšinových jazyků, kterou

přijal Výbor ministrů Rady Evropy na svém zasedání dne 22. června 1992. V její preambuli mj. stojí:

„Ochrana evropských regionálních a menšinových jazyků přispívá k uchování a rozvoji evropských kulturních tradic a kulturního bohatství...Právo užívat regionálního nebo menšinového jazyka v soukromém i veřejném životě je nezadatelným právem každého občana...“ (Šebková 1995: 13)

A jak tedy vypadá v Čechách současný stav romštiny? *„V českých zemích je téměř pravidlem, že první generace slovenských Romů, kteří se přistěhovali ze Slovenska, užívá při vzájemné komunikaci romštiny, zatímco příslušníci druhé generace sice romsky ještě (alespoň pasivně umějí), ale romštiny užívají jen omezeně. Příslušníci třetí generace pak romsky obvykle už neumějí (což ovšem neznamená, že by vždy bezchybně zvládali češtinu).“* (Šebková 1995: 8)

3.4 Vzájemné ovlivňování jazyků

3.4.1 Bilingvismus

V souvislosti s tématem ovlivňování jazyků je důležitým pojmem „bilingvismus“. Jedná se o jev koexistence dvou nebo více vybudovaných jazykových systémů u jednotlivce, přičemž tyto systémy mohou mít mnoho forem a stupňů. Čermák podotýká, že bilingvismus není nikdy úplný, čímž chce říci, že žádný mluvčí nezná oba jazyky plně. Není ani v rovnovážném stavu, protože vždy převažuje pro určitou funkci jeden jazyk a pro jinou zase ten druhý. (Čermák 1994: 41)

Pokud v nějakém společenství existuje bilingvismus, ten se v našem případě ještě prohlubuje s tím, jak Romové přejímají prvky a jazyk majoritní společnosti, je zde vysoký předpoklad, že se tyto dva jazyky začnou vzájemně ovlivňovat. Záleží zde především na vnějších společensko-politických okolnostech, na společenské prestiži obou jazyků a v neposlední řadě také na emocionálním naladění bilingvních jedinců, který z jazyků se nechá více ovlivňovat a který méně. (Šebková 1995: 9)

V našem případě došlo k většímu ovlivňování romštiny českým jazykem, a to právě z důvodu již zmíněné nepříznivé situace za bývalého režimu. Čeština přejala z romské slovní zásoby pouze několik slov, jako např. *čórovat, čórnout, dilino*. Romština se oproti tomu nechala ovlivnit v různé míře prakticky ve všech oblastech jazyka. V oblasti lexikální se toto ovlivňování projevuje ztrátou romských slov a jejich

nahrazováním českými výpůjčkami. Ty se např. u podstatných jmen tvoří přidáním koncovek –os, -is, -as, -us, případně –a. Jako příklad bych uvedla slova jako *o kral'is*- král, *o kvitkos*- květina, *o koreňis*- kořen. U sloves pak přidáním infixu -in k českým slovesným kmenům, např. *te potrebinel*- potřebovat. (Šebková 2000: 92)

Dle Davidové můžeme v rámci České republiky rozlišit dva typy bilingvismu. V prvním případě se jedná o rodiny, které mluví zvláštním etnolektem, tedy slangem, který je smíšen z různých nářečí slovenštiny a „místní“ češtiny. Tento etnolekt je však výrazně poznamenán romskými kalky, což jsou doslovné překlady charakteristických vazeb, idiomů a zvláštností romštiny do jazyka českého. Druhý typ bilingvismu se potom vyskytuje v rodinách, kde se souběžně s romštinou mluví také jakousi „českoslovenštinou“. (Davidová 1995: 20)

Jiné členění bilingvismu uvádí Bořkovcová. Podle ní prochází bilingvismus třemi, plynule na sebe navazujícími stádii. V prvním stádiu dominuje původní jazyk daného etnika. Je používán v rodině a uvnitř komunity, zatímco druhý jazyk je používán pouze v širší meziskupinové komunikaci. Druhé stádium je označováno jako pokročilý bilingvismus, kde dochází k tomu, že je jazyk původní nahrazován ve svých funkcích jazykem druhým. Ten se tedy začíná využívat jako komunikační prostředek i v rodině a komunitě. V posledním stádiu pak dochází k úplnému nahrazení původního jazyka jazykem druhým, v němž však můžeme najít některé pozůstatky z jazyka původního. (Bořkovcová 2006: 48)

U bilingvních jedinců je častým jevem tzv. střídání kódů nebo-li „code-switching“. Podstatou je, že u daného jedince dochází při komunikaci ke střídání jazyků. K tomu může dojít např. při změně mluvní situace, ale často také nechtěně. (Čermák 1994: 33)

3.4.2 Romský etnolekt češtiny

Problematikou romského etnolektu češtiny se zabývá a podrobně ho popisuje ve své případové studii na skupině smíchovských Romů Mária Bořkovcová, absolventka oboru romistika na filozofické fakultě UK v Praze.

„Z formálního hlediska je romský etnolekt jazykovou varietou češtiny, jejíž strukturní specifika jsou způsobena vlivy romštiny a slovenštiny (resp. nejčastěji východoslovenského nářečí romštiny a romského etnolektu konkrétního

východoslovenského dialektu) - původních kódů etnolektního řečového společenství.“ (Bořkovicová 2006: 9)

Romský etnolekt češtiny má své charakteristické rysy zejména v oblasti fonetiky a morfologie a je poznamenán kalkováním.

V uzavřené české společnosti, která není zvyklá na odlišnou výslovnost a chyby, je tento etnolekt považován za špatnou a nekulturní češtinu. (Šebková 2000: 92)

3.4.3 Kalkování

Kalky jsou, jak již bylo řečeno, doslovné překlady charakteristických vazeb, idiomů a zvláštností romštiny do češtiny.

Bořkovicová uvádí kalky gramatické a sémantické. Příkladem gramatických kalků může být romské spojení *te mukhel dar*, znamenající postrašit, doslovně však překládané jako „pouštět strach“, nebo *te kerel buři*, znamenající pracovat, doslovně přeloženo jako „dělat práci“.

Ukázky: „*Na mě pustila strach pořádněj!*“

„*Von už zase nedělá práci.*“

„*Sémantické kalkování je změna sémantického pole pojmenovací jednotky v přejatém jazyce způsobená vlivem odlišného sémantického pole dané pojmenovací jednotky z původního jazyka.*“ Např. přídavné jméno *šuko* má dva významy, buď suchý nebo hubený. Může pak dojít k vytvoření následující věty.

Ukázka: „*Vašek je suchej, ten neváží tolik.*“ Původně však bylo myšleno, že je Vašek hubený. (Bořkovicová 2006: 65-69)

Romština v České republice je kalky a výpůjčkami z češtiny prosáknuta více, než je romština na Slovensku zatížena kalky z dialektů slovenských. (Davidová 1995: 20)

3.4.4 Kreolizace romštiny

Kreolizace romštiny znamená přizpůsobování její gramatické struktury a slovní zásoby struktuře a slovní zásobě češtiny. Kreolizace zasáhla v různé míře prakticky všechny oblasti jazyka, zejména pak oblast lexikální a idiomatickou, ale i syntaktickou a morfologickou. (Šebková 1995: 9)

Nejarchaičtějším dialektem, který se nenechal téměř vůbec ovlivnit, je dialekt olašských Romů. Ti si svého jazyka velmi cení a ještě dnes je jimi poměrně utajován

a střežen. Nepřejí si, aby jim bylo rozuměno a chrání se tím před „gádžovskými vlivy“.
(Davidová 1995: 20)

3.5 Využití romského jazyka při výuce na základních školách

V předchozí kapitole jsme si objasnili, k jakým problémům může dojít při ovlivňování jazyků. Musí nám být tudíž jasné, že pokud rodiče mluví doma na dítě romsky nebo právě romským etnolektem češtiny, je zde velká pravděpodobnost, že se dítě bude ve škole potýkat s jazykovými problémy.

Dále je potřeba si uvědomit, že ani děti, na které doma mluví rodiče česky nemusí mít vyhráno. Většinou jim totiž předávají pouze omezený jazykový kód, což je zapříčiněno tím, že se převážně stýkají s příslušníky sociálně slabších vrstev. Tento omezený kód pak málo podněcuje rozvoj jazykových schopností. (Říčan 1998: 112)

3.5.1 Způsoby využití romštiny při výuce

Zatímco v dobách komunismu nemohla být o řešení problému jazykové bariéry vůbec řeč, dnes se snažíme o jeho řešení hned několika způsoby. Tím prvním je zavádění přípravných ročníků, kde by si děti před vstupem do první třídy osvojovaly správnou češtinu, kterou doma mnohdy nemají možnost slyšet. Dále se pak zřizují funkce asistenta pedagoga, který by ovládal romský jazyk, znal jeho specifika a mohl tak romským žákům pomáhat se zvládnutím jazyka českého. V neposlední řadě se pak jedná o využívání učebnic a jiných materiálů psaných v romském jazyce pro snadnější pochopení dané látky romským dítětem. Důležité jsou ale i publikace o romské historii a kultuře. Velmi často se totiž mluví o tom, že současný školský systém je pro Romy nemotivující. Jednou z příčin je např. i to, že se zde Romové nedozvídají nic o své historii, kultuře a jazyku.

Právě proto je potřeba, aby pedagogové povzbuzovali romské žáky k užívání romštiny např. ve formě romských písní nebo čtením romských pohádek. Šebková doslova říká: „I tehdy, když mají jen velmi omezenou znalost svého jazyka, je důležité vyjadřovat zájem a respekt. Tím dáváme najevo, že romské děti mají proti neromským něco pozoruhodného navíc, co může zvýšit respekt k nim a jejich sebevědomí. Učitelé by se tedy měli snažit nejen odstraňovat „romské“ chyby v češtině a zbavovat tak češtinu „romismů“, ale měli by podporovat i sebemenší zájem romských dětí o jejich

mateřštinu, případně o jazyk jejich předků, a povzbuzovat je ke kultivování tohoto jazyka, neboť bilingvismus (pokud nedochází ke komolení obou jazyků) je vždy obrovským kulturním přínosem pro každého jedince.“ (Šebková 1995: 14)

3.5.2 Literární soutěž *Romano suno*

O podporu romského jazyka se snaží také nevládní nezisková organizace Nová škola, o. p. s., která od roku 1996 podporuje vzdělávání menšin a to především Romů. Daří se jí to např. prostřednictvím literární soutěže „Romano suno“. Jedná se o literární soutěž v romštině, která je navíc doplněna soutěží výtvarnou. Zúčastnit se jí mohou děti od 6 do 25 let a jejím cílem je především motivovat romské děti, aby psaly v romštině. Veřejná čtení z vydaných sborníků obsahujících příspěvky dětí do soutěže a výstavy obrázků pak mají přispět k zvýšení povědomí o romské kultuře. (www.khamoro.cz)

3.5.3 Publikace v romštině nebo o Romech

- ČERMÁKOVÁ, J. *Pindralko a třináct měsíců*.
- NEČAS, C. *Historický kalendář*.
- RUFERTO VÁ, H. *Co už umím*.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Amari abeceda*.
- ČERMÁKOVÁ, J. *Já+Ty= kamarádi*.
- VOŘÍŠKOVÁ, M. *Zpívající housle*.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Romské pohádky*.
- LACKOVÁ, E. *Romské pohádky*.
- MANN, A. *Romský dějepis*.

3.6 Perspektivy romštiny

„*Džikim ena Roma pre kada svetos, romaňi čhib na merla* (Dokud budou žít Romové na tomto světě, romština nezahyne)- říkají jedni- jiní smutně vrtí hlavami: *Tel o penda berš ňiko imar romanes na vakerla* (Během padesáti let už nikdo nebude mluvit romsky).“ (Hübschmannová 1999: 12)

Romština má velké potence k dalšímu rozvoji, problém však tkví v tom, jak nové formy v dostatečné míře a v dostatečném rozsahu uplatňovat tak, aby si na ně mluvčí spontánně zvykali, a aby se jim nenásilně učili. Důležitou úlohu zajisté sehraje etnokulturní emancipace, ke které vyzívají především romští literáti. Jedním z nich je Emil Cina, v jehož básních můžeme najít obrozenecké tendence. (Hübschmannová 1999: 12)

Nejsou to jen spisovatelé, ale také celá řada mladých vzdělaných Romů z rodin, kde už se dávno romsky nemluvílo, která se nyní začíná svému jazyku učit. Ve značné části romských rodin hlavně mladší generace se pod tlakem předchozích 45 let od veškerých projevů romské etnicity včetně romského jazyka upustilo. Stejně dochází i k odmítání využití romštiny byť jen pomocně ve školní výchově svých dětí. (Davidová 1995: 20)

Na některých školách jako je romská střední sociálně-právní škole v Kolíně a stejně zaměřená Evangelická akademii v Praze, se však romština stává povinným předmětem (Hübschmannová 1999:12)

V současné době se zvyšuje možnost častějších fyzických i mediálních kontaktů mezi Romy celého světa, což dává teoretickou naději na její rozvoj, avšak zatím jsme alespoň u nás svědky toho, že romština pod vlivem majoritního jazyka zaniká a stává se pouze jazykem tradičního folklóru, jazykem užívaným pouze při slavnostních příležitostech, aby jím Romové možná až rituálně vyjádřili svoji národní identitu. (Říčan 1998: 41)

Největší břemeno ohledně uchování romské jazyka leží samozřejmě na Romech samotných. Otázkou však zůstává, zda je u Romů ještě živý onen emocionální prvek, tedy vztah k vlastní mateřštině jako k jakési nenahraditelné a nezcizitelné životní jistotě, či zda již byl narušen, zničen. (Šebková 1995: 14)

4 METODOLOGIE

Celý svůj výzkum jsem zaměřila kvalitativně, a to z toho důvodu, že v jeho průběhu je možné modifikovat nebo doplňovat výzkumné otázky, čehož jsem také hojně využívala. Po každém rozhovoru vyvstaly nové otázky, na které bylo potřeba se zaměřit a hledat na ně odpovědi.

Hendl definuje kvalitativní výzkum jako: „*proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ (Hendl 1997: 50)

Jak už bylo řečeno, výzkum je rozdělen na dvě samostatné části, v kterých bylo použito odlišných výzkumných metod. Pro zvýšení přehlednosti popíši tyto dvě části odděleně.

4.1 Výzkum ve školách

Tato část výzkumu proběhla v průběhu září 2007, a to formou polostrukturovaných rozhovorů, což je typ rozhovoru, v němž je tazateli předepsána kostra (schéma) otázek, přičemž je zde ale také dán prostor pro vyjádření osobních názorů respondenta. (Veselá 2000: 25) Tuto metodu jsem zvolila, protože jsem tak mohla poodhalit další výzkumné otázky k danému tématu, o kterých jsem do té doby neuvažovala. Tato volba však měla i svá úskalí. Jelikož se pro respondenty jednalo o velmi atraktivní téma, bylo chvílemi zapotřebí rozhovor korigovat, a to hlavně z časových důvodů. Téměř každý z nich se mi snažil sdělit své názory na romské etnikum, od problematiky s kriminalitou, bydlením, nezaměstnaností, pobíráním sociálních dávek až po hygienu. To však nebylo předmětem mého výzkumu. Proto bylo nutné vracet se neustále k připraveným otázkám, abych se dostala k tomu, co pro mě bylo podstatné.

Všechny rozhovory probíhaly v českém jazyce a byly zaznamenány na diktafon. Přepis jednoho z rozhovorů přikládám v příloze č. 1.

4.2 Výzkum v romských rodinách

Tato část výzkumu probíhala od prosince 2007 do poloviny března 2008, a to formou nestrukturovaných nebo polostrukturovaných rozhovorů. Vše se odvíjelo od konkrétní situace a ochoty rodiny se mnou komunikovat.

V této části jsem využila kromě rozhovorů také „techniku sněhové koule“ (Snowball technique), jež „*spočívá na výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny.*“ (Disman 2000: 114) Výzkumník tedy začíná rozhovorem s osobou, o které ví, že odpovídá jemu požadovanému výzkumnému vzorku, v mém případě to bylo s Romem, který umí romsky. V tomto rozhovoru pak respondenta požádá, aby jmenoval další osoby, které by tomuto vzorku odpovídali stejně jako on sám.

Uplatnila jsem zde také metodu zúčastněného pozorování, kde se „*badatel stává byť dočasně členem pozorovaného kolektivu a spojuje při něm zevní pozorování s introspekci.*“ (Veselá 2000: 19) Využila jsem ho především v navštívených rodinách, kde jsem si všímala např. toho, jak spolu jednotliví členové domácnosti komunikují. V jakém jazyce jsou hlavně děti zvyklé doma mluvit.

Polostrukturované rozhovory probíhaly většinou v českém jazyce, jeden potom v jazyce romském. Ten je nahrán na diktafonu a jeho přepis přiložen v příloze č.2.

4.3 Výzkum prostřednictvím metody nezúčastněného pozorování

Během celého období výzkumu, jsem prováděla také pozorování nezúčastněné. To probíhalo na veřejných místech, kde jsem se s Romy náhodně potkala. Např. v dopravním prostředku, v obchodě, na autobusové zastávce apod. Všímala jsem si opět toho, jak spolu Romové komunikují, zda jsou v jejich řeči přítomné kalky nebo zda u nich dochází k přepínání kódů.

Aby byla splněna etika výzkumu a nemohlo v budoucnu dojít k zneužití informací o respondentech a školách, byla všechna jména respondentů a názvy škol v následujícím textu pozměněny.

5 ROMOVÉ V TRUTNOVĚ

Přesný počet Romů v Trutnově nelze určit, a to jednak z důvodu již zmíněného problematického určení koho vůbec za Roma považovat a koho ne, jednak z důvodu stěhování, při kterém ale často nedochází k nahlášení změny bydliště. Stává se tak, že Romové, kteří již pět let bydlí v Náchodě, mají zapsané stálé bydliště v Trutnově nebo naopak. Avšak podle odhadu pana Horvátha, trutnovského asistenta pedagoga na speciální škole, je v současné době v Trutnově asi 1 200 Romů. Převážně se jedná o rodiny, které sem přišly z východního Slovenska, konkrétněji z oblasti Košic. Romským subdialektem této oblasti je pak samozřejmě ovlivněna také romština, kterou někteří zdejší Romové hovoří. Jedná se o východoslovenský dialekt, někdy také s příměsí maďarštiny.

Romové zde žijí především ve dvou částech města a to Horním Starém Městě a v Poříčí. V obou případech se jedná o okrajové části města, kde se nacházejí ulice, v kterých žijí téměř výlučně Romové. V Poříčí je to ulice Volanovská, v Horním Starém Městě pak ulice Horská a Moravská, nemůžeme však mluvit vyloženě o ghettech.

Jako sociálně vyloučenou lokalitu, bychom mohli v Trutnově označit ubytovnu Horal, která však byla zrušena v létě minulého roku. Toto místo bylo zařazeno také do mapy sociálně vyloučených lokalit, kterou si nechal zpracovat Evropský sociální fond. (www.esfcr.cz) Romové zde bydleli přibližně od roku 1998-99, kdy tam byli řízeně sestěhováni z Trutnova a okolních měst jako je Náchod, Vrchlabí, Žaclěb a další, a to především kvůli neplacení nájemného. Bydlelo zde kolem přibližně 150-200 Romů, přičemž nezaměstnanost mezi nimi se odhadovala asi na 95 procent. Většina z nich byla tedy závislá na sociálních dávkách a ti, kteří pracovali, tak jen příležitostně a většinou „načerno“. Téměř všichni měli maximálně základní vzdělání. Čas od času se zde objevily problémy s lichvou, drobnými krádežemi nebo gamblerstvím. (www.esfcr.cz)

Po zániku této ubytovny se zdejší Romové přestěhovali většinou do již zmíněného Poříčí, a to do ubytovny Sylva, kterou však nyní vlastní soukromník. Majitelé jsou také Romové pocházející z Havířova, ale dalo by se říci, že ostatní Romy, které zde ubytovávají, určitým způsobem vykořisťují, a to především prostřednictvím vysokého nájemného. Ostatní Romové se pak z Horalu odstěhovali do okolních vesnic (např. Bernartice nebo Úpice) za svými příbuznými.

V Poříčí krom ubytovny Sylva bydlí Romové jak už bylo řečeno v ulici Volanovská, a to v činžovních nebo rodinných domech, které však nejsou v příliš dobrém stavu.

V Horním Starém Městě žijí Romové také rozptýleně, avšak za jakési centrum by se dal považovat třípatrový činžovní dům v ulici Moravská, kde bydlí asi dvanáct romských rodin. Tento dům je však také v dezolátním stavu a nájemné přehnaně vysoké. Dalo by se konstatovat, že zde žijí sociálně nejslabší Romové v Trutnově.

O podpoře Romů ze strany města se nedá příliš hovořit. V minulosti zde byly snahy o zbudování komunitního centra, které mělo fungovat také jako přípravný ročník pro romské děti, které nechodily do školky a měly nastoupit do prvních tříd základních škol. Toto centrum mělo velice dobré výsledky, avšak fungovalo pouze jeden rok, a to z důvodu, že město, které mělo zajišťovat finance na provoz, tyto finance neposkytlo včas a byla tak vypovězena smlouva kvůli nezaplacení nájemného. Veškeré aktivity si tedy Romové organizují z vlastní iniciativy, a to většinou v Horním Starém Městě v Bowling baru. V minulosti proběhly akce jako například Bailando nebo Superstar pro děti. Také se zde konala Miss pro romské holčičky, ale i pro dospělé.

Město by tyto akce finančně podpořilo, avšak argumentuje tím, že s Romy není příliš dobrá domluva. Je pro ně problém, nahlásit akci dopředu tak, aby město mohlo peníze vyčlenit a zařadit do rozpočtu. „*Bohužel Romové vždy přijdou, až když už je po všem*“, říká paní Jaklová. Ta pracuje na městském úřadě jako kurátorka pro dospělé a její práce zahrnuje také spolupráci s trutnovskými Romy. Největším problémem je podle ní především negramotnost. Denně se ve své funkci setkává s Romy, kteří přijdou a neumí číst nebo psát, z toho pak plynou další problémy, např. zadluženost, která často vrcholí také exekucí. Říká: „*Oni jsou takový, že něco podepíšou, ale ani tomu nerozumí...ale nepřijdou za náma, to vždycky až když jim seberou barák no.*“

V rámci svého výzkumu jsem navštívila romský pohřeb, kterého se účastnila celá trutnovská romská komunita a kde jsem zjistila, že je zde např. stále živá tradice vartování, což je držení stráže u zemřelého, až do dne pohřbu. Příbuzní se sejdou, vzpomínají na zemřelého a u toho popíjejí, nikdo by se však neměl opít. (Sekyt 2001: 135)

V rozhovorech s Romy jsem také zjistila, že jim zde chybí zařízení, ve kterém by jejich děti mohly trávit svůj volný čas. Jeden z respondentů, by v takovém zařízení uvítal i kroužky s romskou tematikou, jako např. s romským tancem a hudbou.

6 VÝZKUM NA ŠKOLÁCH

6.1 Cíl výzkumu

Cílem průzkumu na školách bylo především zjistit, zda mají pedagogové prvních stupňů základních škol informace o učebních materiálech v romském jazyce nebo materiálech s romskou tematikou, případně zda některé z těchto materiálů využívají. Dále jsem si kladla za cíl zjistit, zda je nějaký rozdíl v přístupu k romskému jazyku na základních školách a základních školách speciálních.

6.2 Popis terénu

V Trutnově se nachází celkem sedm základních škol, z nichž jedna je školou speciální. Návštěvnost jednotlivých škol romskými žáky je dána především jejich lokalizací ve městě. Nacházejí se zde totiž části města jako například Humlův kopec nebo centrum, kde Romové vůbec nebydlí, tudíž ani školy zde situované jimi nejsou navštěvovány. To je také důvod, proč na dvou školách rozhovory vůbec neproběhly.

Kromě škol v Trutnově jsem navštívila také dvě školy v Úpici, což je menší město nacházející se asi patnáct km od Trutnova. V současné době dochází k vysoké migraci Romů z Trutnova právě sem, a to z důvodu zrušení ubytovny Horal, kde se dříve zdržoval velký počet Romů. Proto se také zvyšuje počet romských žáků na zdejší speciální škole. Tu navštěvují i žáci s mentálním postižením, proto jsem nejdříve přemýšlela o tom, zda tuto školu do výzkumu vůbec zařadit. Došla jsem však k závěru, že zde prvotně nejde o typ základní školy, ale o vztah školy k romskému jazyku, proto jsem ji nakonec také navštívila.

6.3 Respondenti

Rozhovory byly vedeny ve dvou případech s řediteli školy, dále pak s výchovnou poradkyní a jednou se zástupkyní pro první stupeň základní školy. Pouze na škole speciální v Horním Starém městě v Trutnově jsem hovořila s asistentem pedagoga, panem Horváthem, který sám je polovičním Romem.

6.4 Témata rozhovorů

Úvodem každého rozhovoru byla zjištěna funkce respondenta ve škole. Dále mě pak zajímaly tyto informace.

- Kolik je přibližně romských žáků na škole
- Jestli jsou na škole přípravné ročníky nebo pedagogický asistent
- Jestli probíhají přesuny romských žáků do škol speciálních a z jakých důvodů
- Zda byly zaznamenány problémy romských žáků s českým jazykem
- Zda mezi sebou někdy mluví romští žáci romsky
- Využívání učebních materiálů v romštině nebo o Romech
- Zda je při hodinách hudební výchovy dán prostor pro romské písně
- Zda znají literární soutěž „*Romano suno*“ pro romské žáky, případně zda se jí účastní
- Jak vidí budoucnost romského jazyka a zda by podporovali jeho rozvoj

6.5 Školy speciální

6.5.1 Speciální škola A

Podle slov pana Horvátha, zdejšího asistenta pedagoga pro sociálně znevýhodněné, navštěvují tuto školu z šedesáti pěti procent romští žáci. Právě proto, se pro mě stala tato škola stěžejní.

Pan Horváth sám je polovičním Romem, pocházejícím ze Slovenska z oblasti Prešova, proto mě také zajímalo, jestli romsky umí a jaký je jeho vztah k tomuto jazyku. „*Né, protože... táta byl Slovák, ale máma byla Romka... a my jsme se doma nikdy takhle ..né neučili, ale prostě doma se nemluvilo....Tady ty děti kolikrát...oni něco říkají...a člověk, by tomu i rád porozuměl, protože třeba mi i nadávají a já to nevím (smích)...*“

Připouští tedy, že romští žáci mezi sebou romsky mluví, a to poměrně často. V tom také vidí problém, proč mají problémy s českým jazykem. Jelikož on sám romsky nemluví, nemůžeme s jistotou říci, zda se mezi žáky jedná o plynulou komunikaci nebo pouze mezi nimi velmi frekventovaná slova nebo fráze.

Pan Horváth dříve působil v Trutnově, asi rok a půl, také jako terénní sociální pracovník, kdy docházel do romských rodin. Díky této zkušenosti ví, že v některých rodinách je romština stále živým jazykem a je hojně využívána. Proto je čeština těmito žáky často prokládána romskými slovy, ale také slovenštinou.

„...takže oni fakt takhle mluví česky, ale mezitím prokládají právě romsky i slovensky...“

I přesto, že je na této škole asi šedesát pět procent romských žáků a některé třídy jsou vyloženě pouze romské, o možnosti využití romského jazyka při výuce tato škola zájem nemá. Učební materiály v romštině nebo o Romech asistent pedagoga nikdy v ruce neměl a ani to nepovažuje za důležité. Preferuje klasickou výuku bez jakýchkoliv romských materiálů a důraz klade na to, aby romské děti navštěvovaly mateřské školy, kde mohou získat základy potřebné pro výuku v prvních třídách. Tuto funkci dříve částečně nahrazovalo již zmíněné komunitní centrum pro Romy. Jeho osobní názor je, že by romština do výuky být zapojována neměla, spíše než za přínos ji považuje za překážku.

Mé otázky byly směřovány také k hudební výchově a možnosti využití romského jazyka v těchto hodinách, prostřednictvím písniček. Děti zde o romské písničky měly velký zájem, pan Horváth to však komentoval takto: *„Oni by chtěly zpívat romsky, ale zase je to nemá kdo učit, protože není kdo...“*

A jak to pan Horváth vidí s romštinou do budoucnosti? Příliš velké šance jí nedává. *„Oni to ani nebudou chtít. To nebudou chtít, protože to nikdo k ničemu nepoužije. A za druhý, je to tak obtížný, že oni se tím nebudou chtít zabývat.“*

6.5.2 Speciální škola B

V současné době je na této škole romských žáků plná třetina, asistent pedagoga zde ale zaměstnán není. Rozhovor jsem zde pořídila s paní ředitelkou, jejíž funkce ovšem zahrnuje také výuku žáků. Díky tomu, že se jedná o školu spíše rodinného typu s individuálním přístupem, jsem zde zjistila také největší zájem o romský jazyk ze strany pedagogů, kteří vždy zjišťují, jestli dítě ovládá ještě jiný jazyk než češtinu. Pokud tedy zjistí, že romský žák hovoří i romsky, snaží se ho v tom podporovat. Nikdo z pedagogů však romsky neumí, takže vše probíhá laicky a dobrovolně. Vše záleží na vůli konkrétního pedagoga.

Škola pravidelně odebírá časopis „Kereka“ a je vybavena publikacemi o romské problematice. Mají zde i několik romských čítanek. Paní ředitelka má zkušenost i s romským chlapcem, který se přestěhoval ze Slovenska a uměl pouze romsky, český jazyk vůbec neovládal. Naopak letos nemají ani jednoho prvňáčka, který by romsky uměl.

Paní ředitelka se domnívá, že ani v rodinách už romština není příliš užívána, myslí si, že kdyby doma dítě mluvilo romsky, tak by to bylo poznat na úrovni jeho češtiny. Romštinu tedy považuje spíše za jazyk emočně vypjatých situací nebo jazyk užívaný při rozhovorech starší generace Romů.

Škola je vybavena také nosiči s romskou hudbou, které jsou však využívány spíše v rámci hudebních kroužků než při hudební výchově. Sem se hlásí převážně romské děti, které si připravují i romské písničky na ukázkou pro ostatní děti. Učit se tyto písničky však není v náplni práce, opět je to dobrovolné. O soutěži „*Romano suno*“ tato škola ví, ale neúčastní se jí, protože současní žáci, podle slov paní ředitelky, romsky neumí na takové úrovni, aby se mohly do soutěže zapojit.

6.6 Školy základní

Počet romských žáků na těchto školách není příliš vysoký, většinou se pohybuje kolem patnácti žáků na celé škole. Pouze na jedné z nich dochází každým rokem ke zvyšování počtu Romů, což souvisí s jejich stěhováním do části města, kde se tato škola nachází.

Právě kvůli nízkému počtu romských žáků, pouze jedna škola z těchto pěti ví, o pořádání literární soutěže „*Romano suno*“, ale neúčastní se jí. Ani jedna ze škol nemá přípravnou třídu a asistenta pedagoga. Téměř všichni to odůvodnili nedostatkem financí, anebo se odvolávali na zamítnutí žádosti ze strany kraje.

V každé ze škol někdy došlo k přeřazení romského dítěte do speciální školy. Tyto přesuny však nejsou masového charakteru, a už vůbec ne z důvodů jazykové bariéry.

Učební materiály v romském jazyce jsou využívány pouze na jedné ze škol. Jedná se o knihy:

- Milena Hübschmannová. Hin man ajsi čhaj, so.../Romské hádanky. Fortuna. Praha 2003. ISBN 80-7168-842-8

- Hana Rufertová: Poznej lidi a život v zemi, v níž žiješ/ Prindžar le manušen the o dživipen andre phuv, kaj tu džives Fortuna. Praha 2003. ISBN 80-7168-863-3
- Milena Hübschmannová: Amari ABECEDA. Fortuna. Praha 2002. ISBN 80-7168-622-0

Lze říci, že nejvíce prostoru pro využití romského jazyka na základních školách je při hodinách hudební výchovy. Vše ovšem záleží na konkrétním pedagogovi. Na čtyřech ze škol je při hudební výchově dán prostor právě romskému jazyku. Pokud jsou romské děti ochotné, tak naučí romskou písničku ostatní děti. Na jedné ze škol se při hudební výchově v sedmé třídě zpívá píseň „Paš o paňori“ od Věry Bílé, která je přiložena k učebnicím na CD. Paní učitelka k ní však nemá překlad do češtiny, a proto se jí vždy snaží překládat s romskými dětmi. Podle jejího názoru děti písničku rozumí, ale do češtiny ji přeložit nedokáží. Také podotýká, že tyto písničky mají velký ohlas nejen u romských dětí, ale i u dětí z majoritní společnosti.

Co se týče budoucnosti jazyka, tak se téměř všichni respondenti shodují na tom, že nemají nic proti tomu, když se bude jazyk udržovat uvnitř komunity. Důležité však je, aby děti prvotně uměly česky, a to zde dvou důvodů. Proto, že žijí v České republice, a proto, že právě znalost tohoto jazyka zaručuje z velké části jejich úspěšnost ve škole.

6.7 Závěr

Pokud se jedná o zodpovězení otázky, zda je rozdíl v přístupu k romskému jazyku ze strany škol základních a speciálních, pak musím konstatovat, že jsem takový rozdíl nezaznamenala. To jestli je škola speciální, není určující pro množství učebních materiálů v romštině a vůbec povědomí o nich. To samé platí i pro povědomí o různých soutěžích pro romské žáky. Již zmíněnou literární soutěž „Romano suno“, na základní škole, kterou navštěvuje šest romských dětí znali, oproti tomu na škole speciální s šedesáti pěti procenty Romů o ní nikdy neslyšeli a ani by neměli zájem se jí zúčastnit. Je tedy zřejmé, že všechny aktivity školy a zapojení dětí do těchto aktivit se odvíjí od podnikavosti a zvědavosti jejích zaměstnanců, tedy pedagogů nebo pedagogických asistentů. S tímto pozitivním přístupem jsem se setkala ve speciální škole v Úpici. Zaznamenala jsem zde také největší zájem o romský jazyk, což se projevovalo jednak

vybaveností školy materiály v romštině a o romské problematice, časopisem *Kereka* pro romské děti, ale také velkým množstvím audio nahrávek s romskými písněmi. Jako pozitivní jsem shledala také zájem samotných učitelů o to, v jakém jazyce je dítě zvyklé doma mluvit a jak to ovlivňuje jeho práci ve škole.

7 VÝZKUM ROMŠTINY MEZI ROMY

7.1 Cíl výzkumu

Cílem této části výzkumu bylo zjistit, zda Romové v Trutnově mluví romsky, jaký mají k tomuto jazyku vztah, a hledat faktory vedoucí k jeho používání či nepoužívání. Dále jsem chtěla zjistit, jaké povědomí mají o romské literatuře, periodicích nebo romských festivalech a jaké vyhlídky má podle nich romský jazyk do budoucnosti.

7.2 Pronikání do terénu

Terénem pro mě bylo město Trutnov, přesněji obě části, kde je vysoká koncentrace romského obyvatelstva a obec Kalná Voda vzdálená asi dva kilometry. Nejdříve bylo nutné do terénu proniknout a navázat kontakty s místními Romy. To zpočátku nebylo vůbec jednoduché, jelikož jsem se spoléhala na několik kontaktů, které jsem dostala v rámci výzkumu ve školách, od pedagogů. Přes tyto kontakty jsem chtěla proniknout do romské komunity, avšak na osoby, na které jsem kontakt dostala, se nedalo příliš spolehnout. Další kontakt jsem dostala na městském úřadě, a to na romskou dívku Dorku, která zde absolvuje svou povinnou praxi v rámci studia na střední škole. Ta Romy v Trutnově velmi dobře zná a byla ochotna mě mezi ně vzít, ale vzhledem k její dlouhodobé nemoci, se mnou nakonec nemohla spolupracovat. Po těchto neúspěších jsem se tedy rozhodla, že změním taktiku a přestala jsem se spoléhat na tyto zprostředkované osoby. Začala jsem s výzkumem úplně od začátku, a to návštěvami v romských rodinách. První z nich mi doporučil pan ředitel ZŠ Náchodská, další kontakty jsem už získávala prostřednictvím metody „sněhové koule“. Musím říci, že přijetí bylo velmi vřelé, a že většina Romů byla nadšena tím, že se o romštinu někdo zajímá.

7.3 Témata rozhovorů

Při každém rozhovoru jsem zjišťovala věk respondenta. Dále jsem se pak snažila získat co nejvíce informací a názorů k následujícím tématům.

- Původ rodiny (z jaké oblasti Slovenska)

- Příbuzní na Slovensku (jestli takoví příbuzní existují; zda je navštěvují; případně jak často)
- Romština (zda romsky umí; jakým dialektem; jestli ji učí také své děti)
- Romské písničky (jestli zpívají; zda mají nějaké nahrávky)
- Romští sousedé (zda mluví romsky; jestli spolu komunikují)
- Ostatní Romové v Trutnově (jestli mluví romsky)
- Romská literatura a autoři (jestli znají a četli něco od romských autorů; zda vědí o romských periodících; názory na ně)
- Podpora romského jazyka (jestli je podle nich dobře, že je romský jazyk podporován, např. právě romskou literaturou)
- Romské festivaly (zda je znají a navštěvují)
- Romské přezdívky (jestli je užívají)

7.4 Respondenti

Mými respondenty byli Romové různých věkových kategorií, materiál o romském jazyce jsem tedy získávala od několika generací.

Klíčovými informátory pro mě byly členové pěti rodin a romská mládež. Převážnou část potřebných informací jsem získávala právě v romských rodinách a zde uvádím jejich popis, dle jejich rozmístění v Trutnově.

Poříčí	Rodina A - manželé Milan (53) a Pavla (50) - dcery (32), (30) a (24)
	Rodina B - manželé Mirek (47) a Olga (42) - dcery (24), (19) a syn
Horní Staré Město	Rodina C – manželé Marián (30), Ema (28) - dcera (3), synové (7) a (9)
	Rodina D – manželé Martin (55) a Sabina (50)
Kalná Voda	Rodina E - manželé Jan (45) a Iveta (40) - dcery (19), (16)

7.5 Romské rodiny

7.5.1 Rodina A

V rodinném domku, kde bydlí paní Pavla se svým manželem, třemi dcerami, jejich manželi a vnoučaty, je slyšet pouze romština, kterou všichni považují za svou mateřštinu a jsou na ni hrdí.

Paní Pavla, které je dnes padesát let a je několikanásobnou babičkou, se narodila v Čechách, ale její rodiče pocházeli ze západního Slovenska, přesněji z oblasti kolem Bratislavy. Když si četla úryvek z knížky „*Čorde čhave*“ (Ukradené děti) od Ilony Ferkové, kterou jsem měla s sebou, s úsměvem na tváři vzpomínala na svého tatínka, který prý mluvil úplně stejnou romštinou, tedy romštinou bohatou na slova, která už se dnes v romštině příliš často nepoužívají a osobitým stylem. Její rodiče tedy romsky uměli, ale mluvili také hodně slovensky, takže romština u nich nebyla dominantním jazykem. Romsky se pořádně naučila až po té, co se provdala za svého manžela. Ten totiž vyrůstal v rodině, kde byla základním komunikačním prostředkem právě romština, přesněji její východoslovenský dialekt.

Jelikož jsou tito manželé hrdí na to, že jsou Romové a byli na romštinu zvyklí, vychovali také své děti v romském jazyce a vedli je k tomu, aby se za něj nikdy nestyděly a předaly ho dále i svým dětem. I čtyřletá vnučka tedy hovoří se svou babičkou romsky, což jsem zjistila během zúčastněného pozorování v rodině.

Dominantním jazykem je v této rodině romština, čeština oproti ní stojí hodně v pozadí. Pokud už nastane situace, v které nechtějí nebo nemohou mluvit romsky, pak paní Pavla a její manžel, použijí ke komunikaci slovenštinu. U paní Pavly bylo znát, že čeština jí činí značné problémy. Při komunikaci se mnou často špatně skloňovala, několikrát mi také odpovídala úplně na něco jiného, než jsem se ptala, z čehož usuzuji, že mi špatně rozuměla. I přesto připisuje českému jazyku velkou důležitost. Především kvůli tomu, aby děti neměly problémy ve škole. Myslí si však, že její dcery i přesto, že doma česky téměř vůbec nemluvily, problém ve škole neměly, což mi i jedna z nich, nejstarší Lenka, potvrdila:

„S češtinou jsem problém neměla, doma sice jsme mluvili jen cigánsky, ale učili jsme se jak od bílejch, tak i od jinejch Romů. Protože skoro nikdo z nich tady romsky nemluví... A ségra byla taky v pohodě, ta měla vždycky dvojky.“

Na otázku, zda ostatní Romové v této části města romsky mluví, mi pan Milan řekl:

„Tady v Poříčí romsky umíme akorát my a vedle Hermanovi, jinak tady nikdo nemluví... všichni jenom česky.“

Podotýká také, že ti, co romský jazyk ještě umějí, tak s ním ve většině případů nemluví, protože se stydí za to, že jsou Romové, a tím pádem i za svůj jazyk.

Jako téměř v každé romské domácnosti, kterou jsem v Trutnově navštívila, i tato má velkou sbírku audio nahrávek romských písní. V tomto případě je dostávají od bratrance paní Pavly, z rodiny D.

Co se týče romské literatury, tak se členové této domácnosti rozhovořili především o paní Eleně Lackové, od které četli hned několik knížek. Nejvíce je však uchvátily „Rómske rozprávky“. Další dcera Marie říká:

„Nedávno jsem je děckám četla a hrozně se tomu smály.“

Dříve měli také jiné knížky v romském jazyce, ty však vyhodili, a dnes toho velice litují, protože by si je rádi četli.

Zajímalo mě také, jestli znají nějaká romská periodika. Jmenovali pouze „Romano ľil“, přičemž je zamrzelo, že se v Čechách nedá sehnat, a že se s ním setkávají pouze, když jsou u příbuzných na Slovensku.

Romské festivaly jako Khamoro nebo festival na hradě Svojanov dobře znají, avšak neúčastní se jich. Dcera Marie říká:

„Jezdíme na festivaly hlavně na Slovensko, tam jezdíme i s příbuznými...tady v Čechách jsme nikdy nebyli“

A jak to vidí rodina A s budoucností romštiny? Říkají, že na Slovensku se alespoň v nejbližší době nemůže stát, že by romština zahynula, protože tam Romové romsky umí a mluví. Romština je tam na tom podle nich o mnoho lépe než v Čechách, kde si nejsou jisti, jak se situace bude vyvíjet. Nevylučují ani to, že by romština mohla úplně zaniknout. V případě města Trutnova jsou si tím téměř jisti.

Východiskem, jak tuto situaci řešit a alespoň částečně ji zlepšit, by podle pana Milana bylo zřízení nějakého centra pro romské děti, kde by se mohly sdružovat, a kde by se pro ně pořádaly různé aktivity. Mohla by se zde rozvíjet a podporovat romská kultura a s ní i romský jazyk. Myslí si, že by o takovéto aktivity ze strany Romů byl nakonec zájem, avšak zatím zde k tomu nejsou vytvořeny dostačující podmínky ze strany města.

7.5.2 Rodina B

V této rodině je romština také hojně využívána, avšak nelze o ní již hovořit jako o výlučném komunikačním prostředku. Velký podíl na využívání romského jazyka má v této domácnosti pan Mirek, který je bratrancem paní Pavly z rodiny A, tudíž bychom původ jeho rodiny mohli hledat opět v oblasti kolem Bratislavy. Jeho manželka Olga, která se stejně jako on narodila v Čechách, romsky nemluví. Něco se sice od manžela naučila, takže pokud na ni mluví romsky, tak mu rozumí, ale odpovídá mu téměř výhradně v češtině. Nemá k romštině takový vztah jako pan Mirek, který ji považuje za svou mateřštinu, a proto mu přijde přirozené ji v běžné komunikaci mezi Romy užívat. Přiznává však, že k takové komunikaci příliš příležitostí není.

„To mluvíme akorát když jsme na Slovensku nebo když se scházíme tady třeba s Pavlou a Milanem, ty mluvěj no. Jinak ne.“

Pan Mirek si vždycky přál, aby jeho děti romsky také uměly a nestyděly se za to, že jsou Romové, avšak proces předávání romštiny na další generaci, tu byl oproti předchozí rodině ztížen tím, že manželka romsky nemluví, a ani děti romsky učit nechtěla, z obav, aby neměly problémy ve škole. Otec tak mluvil na své tři děti hlavně romsky, matka česky. Nejstarší dcera Lucie dnes mluví převážně česky a v její češtině jsem nezaznamenala žádné výraznější odchylky v porovnání s běžnou češtinou Čechů. Romsky sice také umí, ale tento jazyk využívá pouze v komunikaci s otcem nebo když se setká s Romem, který romsky umí. Na tom, aby její děti uměly romsky, nijak zvlášť nelpí. Sama je to neučí, spíš to nechává celé náhodě, co kde pochytlí. Nejvíc toho zatím podle ní pochytily od jejího otce, který mluví i na ně romsky, a potom ještě také z romských písniček.

„Nejdřív jim vždycky řeknu, o čem se tam zpívá, a oni už to potom sami odposlouchaj.“

A musím říct, že v této domácnosti je opravdu z čeho odposlouchávat, protože pan Mirek si na romské hudbě velmi zakládá. Každý měsíc za ním jezdí známý ze Slovenska a vozí mu nové nahrávky. On mu zase naopak dává romské písničky, které sehnal tady v Čechách.

Problematičtější je vztah pana Mirka k romské literatuře, k využívání romských učebnic na školách, ale celkově také k Romům na vysokých postech. Sbíрка od Vlada Oláha, kterou jsem měla s sebou, ho velmi rozčílila a pobouřila. Ve vydávání romských knih nevidí nic prospěšného a smysluplného. Podle jeho názoru jsou autory lidé, kterým

jde o vlastní prospěch, dostat se ke korytu a těžit z toho a v žádném případě se nejedná o podporu Romů nebo romské kultury. Navíc podotýká, že romská kniha není nic přirozeného, protože romština byla vždy předávána ústně, a proto nevidí důvod, proč něco podobného zavádět. Ve využívání romských učebnic a romštiny na školách také nevidí žádná pozitiva. Považuje to jen za další segregaci romských dětí.

„Proč zase hnedka ukazovat, že jsou ty děcka jiný. Přijdou do školy a hned jim to daj najevo.“

Porovnání romštiny rodin A a B

I přesto, že jsou tyto dvě rodiny příbuzensky spřízněné, můžeme v jejich romštině najít podstatný kvalitativní rozdíl. V rodině A považují romštinu za velmi těžký jazyk, protože se orientují i v gramatických pravidlech. Oproti tomu v rodině B romský jazyk považují za naprosto jednoduchý, přičemž jedním z důvodů je podle nich to, že se v něm vůbec neskloňuje. Je zde tedy vidět, že sice romsky umí, ale nereflektují v tomto jazyku mluvnicki. Dalo by se říci, že ji do jisté míry podceňují a shazují na úroveň hantýrky, tak jako to dříve často dělala majoritní společnost.

7.5.3 Rodina C

Tato rodina se přestěhovala před dvěma lety z Trutnova do nedaleké obce Kalná Voda do rodinného domu k babičce. S tou, jsem jako s nejstarším členem domácnosti, bohužel neměla možnost mluvit, protože už je delší čas těžce nemocná a v době mé návštěvy byla zrovna v nemocnici. Její syn pan Jan říká:

„Nepamatuju se, že by na mě někdy cigánsky mluvila...ani s tátou, když ještě žil tak nemluvila. Doma jsme mluvili jen česky.“

Dále podotýká, že je za to velmi rád, protože tak mohl předat dobrou češtinu i svým dcerám, které teď nemají ve škole problémy. Jedna se chystá příští rok na vysokou školu a ta mladší na střední.

V této rodině se oproti dvěma předešlým rodinám mluví výhradně česky, romsky zde neumí nikdo. Všichni v tom ale vidí spíše výhodu.

Zájem o romský jazyk se zde neprojevuje v žádném směru. Je to jediná domácnost, kterou jsem navštívila, a kde neměli vůbec žádné audio nahrávky romské hudby. Zájem zde nebyl ani o romskou literaturu, vědí pouze o Eleně Lackové, ale žádnou knížku

od ní nečetli. Stejně je tomu s romskými festivaly, které sice znají ale nikdy je nenavštívili. Paní Iveta říká:

„Nestydim se za to, že jsem Romka, ale bez romštiny je to jednodušší, hlavně pro ty děti... ty to pak odnášej nejhůř, když se na ně mluví romsky.“

7.5.4 Rodina D

Tato rodina bydlí v části Horní Staré Město, v ulici Moravská, o které jsem se již zmiňovala. Bydlí zde kolem dvanácti romských rodin, přičemž rodina D je jednou ze tří, kde se alespoň částečně romsky hovoří. O tom se mě také během několika návštěv snažili vehementně přesvědčit. Na první pohled však bylo znát, že se nejedná o romštinu na takové úrovni, jakou jsem slyšela v rodině A. Romštinou se zde sice hovoří, ale opět se nejedná o jazyk dominantní. Tím je čeština, která je však alespoň u pana Martina do značné míry romštinou ovlivněna, a to hlavně ve fonetické oblasti.

V rodině paní Sabiny se romsky nemluvílo, naučila se tak až od manžela, s kterým žije od osmnácti let. Říká však, že pořádně se naučila teprve nedávno, tedy po deseti letech. Na děti romsky mluvit zatím nechce, aby neměly problémy ve škole. Podle jejího názoru je nejlepší na ně začít romsky mluvit, až budou tak v šesté třídě, protože už česky budou umět dobře a romština už je pak nebude tolik ovlivňovat.

Běžná komunikace zde probíhá tak, že pan Martin mluví na paní Sabinu romsky, a ta mu odpovídá česky. Děti mluví česky, ale ledacos už z romštiny pochytily od svého otce a také z romských písniček, které zde hrály ať jsem k nim přišla v kteroukoliv hodinu.

Rodiče pana Martina pocházejí od Košic, takže mluví východoslovenským dialektem romštiny, v které bychom ale našli také příměs maďarštiny. Když jednou, většinou jednou do roka, za příbuznými pana Martina na Slovensko, tak mluví hlavně romsky.

Co se týká romské literatury, tak kdysi dávno měly v ruce nějakou knížku v romštině, ale už nevědí o čem a od koho byla.

„My čtem pořád jen Pejska a kočička, tu maj děti nejradši...to si fakt zamilovaly.“

Festivaly znají a na Khamoru dokonce jednou i byli. Celkově jsou velmi rádi, že se takové aktivity pro Romy konají, stejně tak i, že vychází periodika psaná v romštině, i když je samy nečtou.

7.5.5 Rodina E

Manželé Marián a Ema bydlí v Horním Starém Městě, opět v ulici Moravská. Mezi sebou mluví česky, ale když si potřebuje pan Marián zanádat, tak většinou v romštině, kterou ještě trochu ovládá. Po té co se oženil, přestal romsky mluvit, protože jeho manželka neuměla a ani se učit nechtěla. Proto ani své děti, dvě dcery a syna, romsky neučili. Jedna z dcer se ale provdala do Dvora Králové nad Labem, do rodiny, kde hovoří romštinou více než češtinou, takže se romsky učí od nich. Paní Ema říká a směje se:

„Voni vnoučata jako líp uměj než my.“

Jsou to ale právě vnoučata pouze od té dcery, co se provdala do romsky mluvící rodiny. Druhá dcera a syn na své děti romsky nemluví.

Tato domácnost je typickým příkladem rodiny, kde se běžným komunikačním prostředkem stal romský etnolekt češtiny. V době mé přítomnosti, zde byly na návštěvě dvě vnučky, které babičku oslovovali „*babo*“ (*babičko*), a dalším romským slovem, které do českého dialogu vkládali bylo „*dikh*“ (*podívej*).

7.6 Romská mládež

Kromě rodin, jsem výzkum realizovala také s jednotlivci, a to převážně s romskou mládeží. Na některé z nich mi dala kontakt má bývalá paní učitelka ze základní školy, jiné jsem poznala přímo v rodinách, a ty mě pak vzali mezi své vrstevníky.

Klíčovými informátory v této věkové kategorii pro mě byly dívky Dita (17) a Lenka (15).

Dita žije pouze se svým otcem a starší sestrou. Když už romsky něco řeknou, tak se jedná spíše o jednu romskou větu vloženou do českého dialogu, nejedná se tedy o plynulou komunikaci v romském jazyce. Její otec hraje v romské kapele, která má pět členů. Romské texty skládá jeden z nich, který romsky umí dobře, a ostatní členové kapely kteří romsky neumí se texty pouze naučí.

Romština Dity a jejích kamarádů se omezuje převážně na vulgarismy a vulgární říkanky, průpovědi a kletby. Několik z nich uvádím níže:

Trin mački, chas papuskere žački.

Khang, tri daj langi.

Tranda chinav tuke podanda.

Kaj te diliňajos andali mindž.

Kaj te meres.

Kamarádi pohybující se okolo Dity hovoří převážně romským etnolektem češtiny a někdy romštinu využívají také jako tajného jazyka před svými českými vrstevníky. To jsem zjistila na diskotéce, kde jsem s nimi byla v rámci výzkumu jako zúčastněný pozorovatel.

Oproti tomu Lenka vnímá romštinu citlivěji, i přesto, že k ní dnes žádný zvláštní vztah nemá. Jak říká:

„Dřív se mi to líbilo a chtěla jsem to umět, ale dnes už mě to nijak neláká... ani žádný moje kamarádky ne.“

Myslím si, že je to dáno možná tím, že je hodně bílá a spousta lidí ani nepoznává, že je Romka, nebo si myslí, že je jen polovičnicka. Bylo na ní znát, že je za to ráda a nikomu kdo si toto myslí to nevyvrací a nechává je raději přítom. Proto také nemá potřebu romsky hovořit a ukazovat tak, že Romka je.

7.7 Romské přezdívky

Téměř všichni Romové mi potvrdili užívání romských přezdívek. Např. v rodině B nejstarší dceru oslovují „Pipo“, což vzniklo od jejího největšího zlovyku, kterým je kouření.

Setkala jsem se také s holčičkou, která je oficiálně zapsaná jako Patricie. Tak jí také učitelky oslovují, doma se však rázem mění v Kačenku.

Paní Sabině z rodiny D se zase neřekne jinak než „Buchto“, což manžel komentuje tím, že opravdu jako buchta vypadá.

Je tedy znát, že i když přezdívky nejsou vždy přímo romské, jsou hojně využívány u všech Romů, které jsem navštívila.

8 SROVNÁNÍ NÁZORŮ NA ROMŠTINU SE SKUTEČNÝM STAVEM

V úvodu jsem si kladla za cíl také porovnání romského jazyka, tak jak ho vidí pedagogové základních škol, které jsem v průběhu výzkumu navštívila, tedy zástupci majority a stavu romštiny, tak jak vyplynul z provedeného výzkumu s romskými jednotlivci nebo rodinami.

Zde musím konstatovat, že se názory pedagogů liší podle toho, jak dalece se osoba, která se na toto téma vyjadřovala, s Romy setkává mimo pracovní dobu ve škole. Kromě jedné ze zvláštních škol, kde romský asistent zaznamenal, že spolu romští žáci ve škole romsky komunikují, se nikdo z pedagogů s užíváním romštiny ve škole nesetkal. Proto si také většina z nich myslí, že Romové romštinu příliš nepoužívají, výjimku tvoří paní učitelka, která bydlí v sousedství Romů a často je slyší na sebe venku romsky pokřikovat.

Níže uvádím citace z rozhovorů, konkrétně odpovědi na otázku, zda slyšeli romské žáky mezi sebou mluvit romsky a zda si myslí, že je romština v rodinách využívána jako základní komunikační prostředek.

„Nikdy....za třicet let své praxe nikdy“ „Slovensky taky ne“

„A ani většina našich romských rodičů nemluví, nepoužívá...když už, tak to jsou jenom takové ty dialogy v hádkách a sprosté výrazy, tak to jako tu romštinu použijí, ale...“

„Myslím si že ne, že pokud, tak je to třeba s tou ještě starší generací babiček a dědečků, pokud žijí nějak dohromady, ale tyhle mladší rodiny, které se sem stěhují a žijí tady, mám pocit...a bylo by to na těch dětech vidět si myslím a nebo když se s nimi o tom hovoří, protože se samozřejmě na tu romštinu ptáme...jestli teda mají ještě další jazyk, kterým třeba doma mluví, tak jsme se v poslední době nesetkali, že by romsky mluvili.“

„Já moc tedy ne, ale vím že takhle mimo školu...ve škole jsem je neslyšela, ale takhle mimo školu, protože bydlím tam na konci Horňáku, tak tam je slyším, že na sebe

pokřikují romsky. V rodinách si myslí, že docela mluví, alespoň teda v některých určitě.“

„Ne neslyšel...málo to používají, možná spíš v těch rodinách, že umějí nebo spíš rozumějí děti, ale nepoužívají to běžně ani mezi sebou, myslím si že ani nechtějí...“

„Ne nikdy jsem je neslyšela, že by romsky mluvili a ani v rodinách si myslím, že nemluví“

Všechny uvedené odpovědi se z části shodují s výsledky výzkumu provedeného v rodinách. Najdeme zde například rodinu, která romský jazyk pro komunikaci úplně zavrhla, dále rodiny, které romsky hovoří, ale jen v omezené míře (tj. pouze v určitých situacích, např. při setkání s jinými Romy, kteří právě romštinou hovoří) nebo s omezeným jazykovým kódem, tzn. že romštinou nemluví jako celistvým jazykem, ale užívají pouze některé fráze nebo vulgarismy. Nikdo z respondentů ale nepředpokládal, že by zde mohly být rodiny, v kterých se doma hovoří pouze romsky.

ZÁVĚR

Za cíl své bakalářské práce jsem si kladla zmapování situace romského jazyka ve městě Trutnov. Zajímalo mě, zda Romové romsky mluví a jaký mají k tomuto jazyku vztah. Během kvalitativního výzkumu, který jsem provedla v pěti rodinách formou rozhovorů a zúčastněného pozorování vyplynulo, že jedinou domácností, kde je výlučným komunikačním prostředkem romština, je rodina A. Díky styku s ní se romština, i když už ne v takové míře, udržuje také v rodině B, která je s rodinou A příbuzensky spřízněna. Tyto dvě rodiny jsou však v Poříčí, což je jedna z částí Trutnova jediné, kde se romštinou běžně hovoří.

Další dvě rodiny se přede mnou snažily prezentovat tak, že romsky umí, avšak bylo jasně znát, že jako hlavní komunikační jazyk jim slouží čeština, přesněji řečeno romský etnolekt češtiny. Ten se projevoval především ve fonetické oblasti. Navíc v těchto rodinách vždy jeden z manželů romsky neumí nebo se naučil právě až od svého partnera, tudíž k romštině nemá takový vztah a potřebu jazyk předat dále svým dětem.

Během výzkumu jsem narazila také na rodinu, kde romštinu jako komunikační prostředek úplně zavrhly a mluví pouze česky, a to už po dobu tří generací. To vše se projevilo na velmi dobré kvalitě českého jazyka u příslušníků této rodiny.

Kromě výzkumu přímo v romských rodinách, jsem se zaměřila také na romskou mládež jako na jednotlivce nebo jako na skupinu. V této části jsem zjistila, že je romština mladými Romy, v jejichž rodinách není romština výlučným komunikačním prostředkem, využívána někdy jako tajná řeč před svými vrstevníky z řad majoritní společnosti nebo také prostředkem jak ukázat, že mají oproti stejně starým „gádžům“ něco navíc. Dále se romština této věkové kategorie omezuje především na vulgarismy.

Pokud se v rodině romsky nemluví, pak je to především z toho důvodu, že si rodiče přejí, aby jejich děti neměly ve škole problémy s češtinou. Naopak u rodiny A, kde se romsky hovoří, je vidět hrdost na to, že jsou Romové a s tím i hrdost na svůj romský jazyk.

Prostředkem k udržování romského jazyka není prvořadě romská literatura ani periodika, ale především romské písně a jejich audio nahrávky, které jsou součástí čtyřech z pěti navštívených romských domácností. Romská mládež kromě tradičních písní ráda poslouchá moderní romské kapely, za všechny uvádím Gypsy.cz. Tyto písně jsou důležité především proto, že se prostřednictvím nich romské děti romštině učí.

V některých rodinách se jedná o proces záměrný, jinde téměř nevědomý, avšak spolehlivě svou funkci plní.

Další způsob, jak se romština udržuje, jsou manželské svazky, kdy jeden z manželů romsky hovoří a učí tomuto jazyku svého partnera, který ho neovládá.

Došla jsem k závěru, že romština v celistvé podobě na tom není na Trutnovsku zrovna nejlépe. Určitě se zachovají některá frekventovaná romská slova, jako je např. právě „*dikh*“ nebo oslovení babiček „*babo*“, které, jak jsem vypožadovala z nezúčastněného pozorování, můžeme slyšet v každém druhém rozhovoru mezi Romy, i když probíhá v českém jazyce nebo spíše právě v romském etnolektu češtiny. Jak řekl pan Milan:

„My tu romštinu samy nezachráníme, když jsme tady v Poříčí jenom dvě rodiny, co mluvěj“

I přesto jsou tyto dvě rodiny určitou nadějí, že se romština může rozšířit mezi další Romy, a to právě prostřednictvím partnerů dětí, které jsou vychovávány k tomu, aby byly hrdé na své romství a romský jazyk, který je jeho neodmyslitelnou součástí. Díky takovýmto rodinám, by nedošlo pouze k záchraně samotného jazyka, ale jak už bylo řečeno, také k ostatním částem romské kultury, které jsou s jazykem úzce spojeny, jako je např. ústní slovesnost.

Jeden z respondentů vidí řešení jak romštinu zachránit v založení centra, kde by se Romové mohli scházet a mohli se zde pro ně pořádat nejrůznější akce. Myslí si, že by se zde tímto způsobem mohla romština začít rozvíjet. Já s ním však jeho optimismus nesdílím. Podle mého názoru k takovému procesu pouze na základě založení jedné instituce dojít nemůže. V současné době totiž existují v Trutnově akce, které si pořádají sami Romové, a které jsou navštěvovány pouze Romy, ale jak jsem zjistila, tak komunikace zde probíhá pouze v jazyce českém.

POUŽITÉ ZDROJE

BOŘKOVCOVÁ, Máša. (2006) *Romský etnolekt češtiny: případová studie*. Praha: Signeta, 2006. 130 s. Edice Droma; sv. 2. ISBN 80- 903325-3-6.

ČERMÁK, František. (1994) *Jazyk a jazykověda*. 1. vyd. Praha : Pražská imaginace, 1994. 251 s. ISBN 80-7110-149-4.

ČERNÝ, Jiří. (1998) *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. 248 s. ISBN 80- 85839-24-5.

DAVIDOVÁ, Eva. (1995) *Cesty Romů = Romano Drom 1945-1990*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1995. 245 s. ISBN 80-7067-533-8.

DISMAN, Miroslav. (2002) *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha : Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

HENDL, J. (1997) *Úvod do kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 243 s. ISBN 80-7184-549-3.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. (1998) *Můžeme se domluvit*. 3. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1998. 129 s. ISBN 80-7067-905-0.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena, ŠEBKOVÁ, Hana, ŽIGOVÁ, Anna. (1998) *Romsko-český a česko-romský slovník*. 2. vyd. Praha : Fortuna, 1998. 656 s. ISBN 80-7168-619-0

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. (1999) Romština naznačuje původ Romů. In: Kol. autorů. *Romové: tradice a současnost*. Brno: Muzeum romské kultury, 1999. 90 s. ISBN 80 902476-1-X. S. 9-13

JANDOUREK, Jan. (2001) *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

MORAVEC, Štěpán.(2006) Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In: Hirt, Tomáš, Jakoubek, Marek (eds.) „*Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN 80-86898-76-8.

MURPHY, Robert. (2006) *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. 2.vyd. Praha: Slon, 2006. 264 s. ISBN 80-86429-25-3.

ŘÍČAN, Pavel. (1998) *S Romy žít budeme- jde o to jak*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 144 s. ISBN 80-7178-250-5.

SALZMANN, Zdeněk. (1997) *Jazyk, kultura a společnost : Úvod do lingvistické antropologie*. 1. vyd. Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997. 211 s. ISBN 0009-0794.

SEKYT, Viktor. (1998) Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností. In: Šišková, Tatjana (ed.). *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1.vyd. Praha: Portál, 1998. 208 s. ISBN 80-7178-285-8. S 69-74.

SEKYT, Viktor. (1998) Zamyšlení nad zvláštnostmi romských dětí vstupujících do školy. In: ŠIŠKOVÁ, Tatjana (ed.). *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1.vyd. Praha: Portál, 1998. 208 s. ISBN 80-7178-285-8. S 156-164.

ŠEBKOVÁ, Hana. (1995) *Jazyková situace Romů a její vývoj*. Praha: Ment, 1995.

ŠEBKOVÁ, Hana. (2000) Bilingvismus Romů v České republice. In: Balvín, Jaroslav a kol. *Romové a pedagogika*. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2000. 148 s. ISBN 80-902461-3-3. S. 90-94.

ŠEBKOVÁ, Hana, ŽLNAYOVÁ, Edita. (2001) *Romaňi čhib : učebnice slovenské romštiny*. Praha : Fortuna, 2001. 269 s. ISBN 80-7168-684-0.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana (ed.). (2001) *Menšiny a migranti v České republice : My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 200 s. ISBN 80-7178-648-9.

TANCOŠOVÁ, Albína. (1999) Základní rysy koncepce MŠMT ČR ve vzdělávání romských dětí. In: Balvín, Jaroslav a kol. *Romové a jejich učitelé*. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999. 144 s. ISBN 80-902461-1-7. S 72-80.

URBAN, Lukáš. (2006) *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 374 s. ISBN 80- 86861-45-7.

VESELÁ, Jana. (2000) *Sociologický výzkum*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2000. 59 s. ISBN 80- 7194-313-4.

Internetové zdroje

Čtení ze sborníku *Romano Suno – Romský sen* [online]. Poslední revize 20.3.2007 [cit. 2008-03-07] URL <http://www.khamoro.cz/cze/2005/ucinkujici_sbormik.php>.

Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice [online]. Poslední revize 10.8.2006 [cit.2008-02-28]. URL <http://www.esfcr.cz/mapa/int_kral.html>.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Rozhovor s pedagogem na základní škole

Příloha č. 2 - Rozhovor v romské rodině (romský jazyk + překlad do českého jazyka)

Příloha č. 1

Rozhovor: Základní škola

V jaké funkci, tady na škole působíte?

No, já jsem tady výchovná poradkyně.

A učíte taky?

Učím češtinu a hudební výchovu na druhém stupni.

Navštěvují vaši školu také romské děti?

Navštěvují...v současné době, tu máme dvě stě osmdesát žáků, z toho je dvacet Romů.

Je jich více spíše na prvním stupni nebo na druhém?

Na prvním... teď byl příliv...v prvních třídách je jich velmi mnoho, oproti jiným letem... ve třídách tak dva, tři...v prvních třídách po čtyřech.

Takže se to spíše zvyšuje?

Hmm, zvyšuje...protože tady v části Úpice, našli nějaké objekty, kam se stěhují.

Je tu na škole zaměstnán asistent pedagoga?

Nene.

Ani o tom neuvažujete?

Pan ředitel nic takového neříkal, ale je to asi všechno...všechno to souvisí s penězi.

Zaznamenala jste u romských dětí problémy s češtinou?

To ne...oni mají vůbec problémy s učivem, ale že by konkrétně s češtinou..no to určitě ne.

Přechází od vás některé děti do speciální školy?

To přechází.

A nemůže to být třeba v důsledku právě jazykových problémů? Jazykové bariéry?

Ne, určitě ne, tam je to v důsledku všeho toho okolo...co se děje...to jejich...naprosté ignorování našich pokynů nebo...veškerá domácí příprava nulová. Nemají zapsaný rozvrh, oni nemají notýsek, kam si píšou úkoly, pak druhý den přicházejí absolutně nepřipravený. No to je jedna věc...nebo potom, to jejich IQ neodpovídá. Nepatří do pásma žáka základní školy.

Slyšela jste někdy romské žáky mezi sebou mluvit romsky?

Nikdy...za třicet let své praxe nikdy.

Takže vyloženě jenom česky?

Česky.

A slovensky taky ne?

Nene, slovensky taky ne, jenom česky.

A co při hudební výchově? Zapojujete třeba nějaké romské písničky?

No jako... že bych jich měla velké množství v zásobě, to ne, ale v učebnici pro sedmou třídu jsou. Když se probírá lidová písnička, tak tam tomu, v jednom oddíle část věnují... a musím říct, že velice se líbí... a vždycky to chtějí opakovat a chtějí to zpívat... *Paš o paňori* se to jmenuje. *U vody*, snad je to v překladu.

A co těm neromským dětem, taky se jim to líbí?

Velice, velice... Musíme opakovat a neustále...

A vy tam máte, u té písničky, napsaný i překlad?

Ne, žádala jsem jednoho žáka, zrovna letos, ale ...ptala jsem se ho, jestli tomu rozumí, říkal že ano, ale přesný překlad mi nebyl schopný říct. *U vody* prý to znamená.

Ještě k tomu teda řeknu... Jeden chlapec tady nedocházel příliš do školy, takže dělal nějaké rozdílové zkoušky, aby vůbec mohl být klasifikován, a měl tam teda něco zazpívat, protože z hudební výchovy, tam neměl žádnou známku za celé pololetí. A oni: „Tak něco zazpívej“...no tak nevěděl co, no tak povídám: „Tak nějakou vaši..třeba.. *Paš o paňori*.“ No, a jak byl v té euforii, tak říká: „Nekecej, vy to znáte?“ Úplně...rozzářený, tak začal zpívat *Paš o paňori*...a bylo to... (*smích*)

Nějaké učební materiály pro Romy, třeba učebnice, tu máte?

No, dozvěděla jsem se z různého tisku, že je třeba „*Amari abeceda*“ nebo „*Romská početnice*“, ale nic takového tady nemáme.

U nás, jsou ty žáci tři, čtyři na druhém stupni... a většinou...pak víte, jaká je u nich migrace, takže jako prostě...

Takže o tyto materiály nemáte zájem, spíše kvůli nízkému počtu Romů?

Nono...Ale jako... kdyby bylo nutno a větší počet jich, tak to pochopitelně obstaráme. Já už ty materiály k tomu mám...

Funguje na této škole nějaká přípravná třída nebo nultý ročník?

Ne ne, to vůbec.

Slyšela jste někdy o literární soutěži Romano Suno pro romské žáky?

Slyšela, až v poslední době, v článku z časopisu „*Rodina a škola*“, tam jsem se o tom dozvěděla.

A neuvažujete o tom, že by jste se jí zúčastnili?Někdy v příštích letech?

No...podle toho materiálu, co tady máme, tak těžko...Oni ani neumějí romsky.

Myslíte si, že je dobré podporovat Romy v tom, aby se učili romsky, aby svůj jazyk nezapomněli nebo si myslíte, že je to zbytečnost?

Já si nemyslím, že je to zbytečnost, doma a v rodinách, ať se klidně vyjadřují romsky, ale tady, ať se prostě tu češtinu učí ...Klidně, ať si ty tradice udržují.

Příloha č. 2

Rozhovor v romské rodině (v romském jazyce + překlad do českého jazyka)

Džanen tumen romanes?

Džanas, aľe na aľ avkes original. Sako vakerel avres, o Vlachi- Vlachi úplně aver vakeren sar amen.

Sar tumen vičinen?

Vičinav pes Martin.

Keci tumenge berš?

Mange penda berš.

Keci san tumen adaj Trutnovoste?

Trinto berš.

Khatar tumari famel'ija avľas?

Kašatar.

Hin tumen odoj mek vareko andal tumari famel'ija? Phiren tumen odoj pre našťeva? Abo avel vareko pal e Slovensko pal tumende?

Phiras sako berš po Slovensko, bo hin amen odoj mire pheňa, phrala, e daj man hin odoj.

Vakeren tumen romanes the le čhavenca. Ko vakerel romanes buter: o terne abo o phure?

O phure buter vakeren romanes sar o terne. Amen, o phure sikhad'am peskere čhaven elšin'amari čhib, vaj romaňi čhib. Paľis avka sikhad'am e slovaciki čhib, má te sikhľol ande škola.

Amen ciknovar sikhavás le čhavoren romanes, aľe kanakes imar on čechiko- má zkusinas lenca te vakeras, ta čechika, le ciknenca čhavorenca.

Džanen tumen varesave romane frki?

Me na džanav, no aľe...

Gil'aven tumen roman gil'a? Kana? Khere? Korkoro abo la famil'ijaha?

Vetšinou te hin varekas berša abo menos hin, vetšinou romanes.

So tumare pašutne romane susedi? Vakeren the jon romanes?

Vetšinou čechika vakeren. Na džanen avkes romanes sar amen.

Džanen tumen andro Trutnov aver Romen, save vakeren romanes?

Džanav...o phuredera manuša džanen romanes, aľe kada terne na...Trutnovoste na džanen romanes.

Manželka: manuša z rodiny

Džanen tumen varesave romane novinky? Abo knížky, so hine pisinde romanes?
No e Lackova...Romano ľil, Košice...

Myšlinen tumen, kaj lačo te ačhavel romaňi čhib? So bi elas feder: kaj te našľol abo kaj te dživel, kaj pes te vakerel romanesh the andre televiza, andro rozhlasis.

Po Slovensko má vekeren romanesh ande televizija, hin lengero programos asi čtyřicat' minut, aľe po Čechi nane, ta kernas bi th'ó Čechi ada, so kerde o Slovaci. A mi jen dikhen e romska kultura, kaj achal'on o Roma, odoj phiren po Slovensko la televizija pal o Roma po náštěvi sar dživen o Roma, phuredera, o terne, avka, sar phiren ande škola.

Šund'an tumen, hoj egzistinen romane festivali, kaj pes sdžan romane lavutara pal calo svetos? Khamoro Prahate abo pro Svojanov, Rožnovoste...Sanas tumen odoj varekana? Phiren o Roma adarig?

Manželka: Hin ko Vožice, Khamoro ke Praha ...

Me somas Brnoste po festivalos, aľe oda but berša oleske...deš berš.

Vičinen o Roma adaj Trutnovoste jekh avres peskere navenca, abo phenen peske prezviska, sar len vičinenas khere (Thulo, Šuki, Kal'i- avka)?

Hin sakones prezviskos, dojekh Roma hin prezviskos: Šuko, Thulo...

Vetšinou pal o menos má kala phuredera manuša, pal o menos, pal o nav peske, že...

Zet': e Džungali pes vičines

Překlad:

Umíte romsky?

Umíme, ale ne takovou pravou. Každý mluví jinou, Olaši třeba mluví úplně jinak, než my.

Jak se jmenujete?

Jmenuji se Martin.

Kolik je vám let?

Je mi padesát.

Odkud Vaše rodina pochází?

Z Košic.

Máte tam ještě nějaké příbuzné? Jezdíte tam za nimi na návštěvu? Nebo jezdí někdo ze Slovenska za Vámi?

Na Slovensko jezdíme každý rok, protože tam máme sestry, bratry a mám tam také matku.

Mluvíte romsky také na své děti? Kdo umí romsky lépe: mladí nebo staří?

Starší mluví romsky víc než mladší. My, staří, jsme učili své děti nejprve náš jazyk, tedy romský jazyk. Potom jsme je učili také slovensky, to už je naučili ve škole.

My jsme děti odmalička učili romsky, ale teď oni už spíš (mluví) česky – zkusíme-li teď s nimi mluvit, oni (budou mluvit) česky, tedy s těmi malými dětmi.

Znáte nějaké romské vtipy?

Neznám, no ale...

Zpíváte romské písně? Kdy?Kde? Sám nebo s rodinou?

Většinou když má někdo narozeniny nebo svátek...většinou romsky.

A co Vaši blízcí romští sousedé, mluví také oni romsky?

Většinou mluví česky. Neumí romsky stejně jako my.

Znáte v Trutnově jiné Romy, kteří mluví romsky?

Znám...starší lidé romsky umí, ale ti mladí, ne...v Trutnově neumí romsky.

Manželka: lidé z rodiny..

Znáte nějaké romské noviny nebo knížky psané romsky?

No, Lackovou.

Romano Ľil , Košice.

Myslíte si, že je dobré zachraňovat romský jazyk? Co by bylo lepší: aby zanikl nebo aby přežil, aby se romsky mluvilo v televizi a rozhlasu.

Na Slovensku se mluví romsky v televizi, mají tam vlastní program, asi čtyřicet minut. Ale v Čechách to není. Měli by to dělat i Češi, co zařídili Slováci. Ať jen vidí romskou kulturu, aby rozuměli Romům, tam jezdí na Slovensku televize k Romům na návštěvy, aby viděli jak Romové žijí, starší i mladí, jak chodí do školy.

Slyšeli jste, že existují romské festivaly, kde se sejdou romští hudebníci z celého světa? Khamoro v Praze nebo na hradě Svojanov, v Rožnově...Navštívili jste někdy nějaký?

Manželka: U Vožice, Khamoro v Praze...

Byl jsem na festivalu v Brně, ale to je mnoho let. Takových deset let.

Oslovují se Romové tady v Trutnově svým druhým jménem nebo si říkají přezdívkami, tak jak se jmenují doma? Např. (Tlustý, Hubená, Černá apod.?)

Všichni mají přezdívku, každý Rom má přezdívku: Hubený, Tlustý...

Většinou místo jména už ti starší lidé, místo jména si (říkají přezdívku).

Zet': Tobě říkají Ošklivka.